

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ 1458-1687

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ, ΤΕΤΧΟΣ Β'

ΤΗΣ ΑΡΩΓΗΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΕΚΔΟΣΙΣ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΤΟΜΟΥ ΤΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ÉMILE LEGRAND

ERNEST LEROUX ÉDITEUR — RUE BONAPARTE. 28

(Τὰ Γαλλικὰ ἀντίτυπα θὰ τεθῶσιν εἰς κυκλοφορίαν μετὰ τὴν
ἐκτύπωσιν τοῦ τόμου ὁλοκλήρου)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ

1890

ἡ ἀντιγραφή τοῦ παρόντος βιβλίου εἰς τὴν ἐκδόσιν τοῦ 1890

«Ἄν τυχὴν ἔχῃ δουλικὴν φέρε γενναίως τοῦτο
 μὴ ἀθυμῶν τῷ στήρεσθαι δῆθεν ἐλευθερίας,
 μὴ δ' ἀτιμότερον ἡγοῦ σκωτῶν ἔνεκεν τούτου...
 Ταχὺ γὰρ δούλος ἀνίσται πρὸς τὴν ἐλευθερίαν
 καὶ πόλεμος δουλαγωγῇ βαθαί τοὺς ἐλευθέρους».
 ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΛΑΠΘΟΥ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ
 (Πατρολογία, τ. 149 σ. 1032).

Τὴν πρωΐαν ἐκείνην, καθ' ἣν ἀφυπνισθέντες οἱ Ἀθηναῖοι εἶδον ἑαυτοὺς ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν τῶν Τούρκων, ὑπὸ καταπλήξεως καὶ ἀπογνώσεως τελείας θὰ κατελήφθησαν βεβαίως πάντες. Ἡ τιμὴ, ἡ ζωὴ, ἡ περιουσία αὐτῶν ἦτο εἰς τὴν διάκρισιν ἀσελγῶν, ἀγρίων καὶ ἀρπάγων αὐθεντῶν.

Οἱ Ἀθηναῖοι τότε κυρίως τὸ πρῶτον ἐνόησαν ὅτι ἦσαν δούλοι, ἀλλὰ τότε πάλιν ἐνόησαν καὶ τίνος ἐστερήθησαν ὑποδουλωθέντες. . . Νὰ πληρῶνῳσι φόρον ὅπως δικαιῶνται ἐπὶ ἐν ἔτος νὰ φέρωσι τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῶν ὧμων αὐτῶν; ! . . . Βεβαίως ὁπότε ἐδυσφόρουν διὰ τὴν βυζαντιακὴν κακοδιοίκησιν καὶ τὴν φραγκικὴν ξενοδεσποτείαν, δὲν θὰ ἐπίστευον ὅτι θὰ ἔλθῃ ποτὲ ἡμέρα καθ' ἣν θὰ ἀρπάζωνται τὰ τέκνα αὐτῶν ὅπως ἀλλαξοπιστήσαντα καὶ ἀποθηριωθέντα φονεύωσι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν ἢ ὅτι πορευόμενοι εἰς τὴν ἀγορὰν μετὰ ἄλλων ὠνίων θὰ εὕρισκον πωλουμένους καὶ ἀνθρώπους! . . .

Ἐκ τῶν εὐπορωτέρων καὶ δειλοτέρων οἱ δυνάμενοι ἀνεχώρησαν εἰς τὴν ξένην· οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων καὶ ἰδίως οἱ τῶν ὅπλων ἐζήτησαν ἀλλαχοῦ στάδιόν ἀμοιβῶν καὶ δόξης· οἱ ἀκραιφνεῖς πατριῶται, οἱ ἀληθῶς γενναῖοι ἐκ τῶν ἐξέχοντων πολιτῶν, ἐθεώρησαν ἑαυτῶν καθῆκον τὸ νὰ παραμείνωσιν ἐν Ἀθήναις, ἐνθαρρύνοντες καὶ τοὺς λοιποὺς διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος καὶ διδάσκοντες ὅτι ὁ ἐγκαρτερῶν ἐν ταῖς συμφοραῖς καὶ καταστέλλων τὴν ἐξεγειρομένην ἀγανάκτησιν εἶναι ὁ πράγματι ἥρως. Ἡ διαμαρτυρία εἶναι ἡ ἀρετὴ τοῦ ἐλευθέρου, ἀλλ' ἡ μαρτυρικὴ ὑπομονὴ εἶναι ἡ ἀρετὴ τοῦ δούλου.

Οἱ πολλοί, εἰς τὸν Θεὸν ἀνέθεσαν τὴν περὶ σωτηρίας αὐτῶν φροντίδα, ἀφοῦ κατὰ τὴν κρατοῦσαν τότε γνώμην ἡ ταιαύτη ὑποδούλωσις ἦτο τιμωρία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ ταῖς ἀνομίαις αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ τιμωρῶν ὅταν εἶναι Θεὸς συγχωρεῖ τοὺς ἀξιούς συγγνώμης ἐνόχους· καὶ προσηύχοντο,

ὅπως ἀπονίψωσι τὰ ἀνομήματα αὐτῶν. Εὐνόητον ὡς ἐκ τούτου εἶναι οἷα ἀπελπισία κατελάμβανε τοὺς δυστυχεῖς, ὅσκις παρεκωλύετο ἡ ἐλευθέρα ἐξάσκησις τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν καθηκόντων· πλὴν τῆς παροῦσης, ἐσπεροῦντο καὶ τῆς μελλούσης, τῆς αἰωνίας, τῆς ἀληθοῦς ζωῆς. Τοῦτο ὤθει αὐτοὺς εἰς τὸ μαρτύριον, ἀφοῦ διὰ τοῦ μαρτυρίου ὁ τάφος χρησιμεύει ὡς θυρὶς ἄγουσα εἰς τὸν Παράδεισον.

Σεβόμενοι τὰς πεποιθήσεις τῶν πατέρων ἡμῶν καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὰς ἀνεξιχνίαστους βουλὰς τῆς θείας προνοίας, μὴ ἐξευμενισθείσης, ὡς φαίνεται, κατὰ τὰς σκέψεις ταύτας ἐντελῶς ἔτι, ἀρκοῦμεθα παρατηροῦντες ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ τοιαύτη ὑποδούλῳσις ἂν μὴ δικαία, τοῦλάχιστον ἦτο ἀναγκαία· οἱ Ἀθηναῖοι ἐπαύσαντο λείχοντες τὰς χεῖρας τῶν αὐθεντῶν αὐτῶν, ἀφοῦ οὔτοι δὲν ἦσαν πλέον ἄρχοντες καὶ τιτλοῦχοι, ἀλλὰ φονεῖς τῶν τέκνων αὐτῶν καὶ τῶν ἱερωτάτων μολυνταί. Ἡ πλήρης ἐξουθένωσις αὐτῶν ἀπέναντι ἀγροίκων καὶ μιαρῶν ὄντων ἀνήγειρεν ἐν ἑαυτοῖς τὴν συναισθήσιν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ δὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ αὐτῶν· ἔλειψεν ἡ ἀφοσίωσις ἣτις παρατηρεῖται ὅταν τις δουλεύῃ εἰς ὁμοφύλους ἢ πεπολιτισμένους, ἡ ἀφοσίωσις εἰς πρόσωπα, ἣτις εἶναι προτέρημα σκύλλων.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπαύσαντο πλέον ἐλπίζοντες εἰς τὴν σκιάν τῶν προγόνων αὐτῶν, ἀφοῦ κατεκτήθησαν παρ' ἀνθρώπων ἀγνοοῦντων καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Τοῦρκοι βλέποντες πρὸ ἑαυτῶν ὑποτεταγμένους καὶ οὐδὲν ἕτερον ἀπεκάλουν αὐτοὺς *ραγιαδες*, ὅπως βλέποντες τὸ ἰδιορρυθμὸς ἀνώμαλον καὶ πολυσχιδὲς τοῦ πλησιεστάτου ταῖς Ἀθήναις ὄρους ἀπεκάλουν τὸν Ὑμηττὸν *Ντελι-τάρ* (τρελλοβοῦνι), καὶ ὅπως βλέποντες ὑπόμελαν ὕδωρ ρέον ὑπὸ λόφον ἐγγὺς τῆς Ἀκροπόλεως ἀπεκάλουν τὸν Ἀρειὸν Πάγον *Καρά-σου* (μαυρονέρι)...

Ἡ ἱστορία τί ἐνδιαφέρει τοῖς βαρβάροις ;

* *

Ἐν τούτοις ἡ πρώτη ὁρμὴ τῶν κατακτητῶν εἶχε παρῆλθαι· οἱ πολλοὶ κατάφορτοι λαφύρων ἀνεχώρησαν· οἱ τιμαριοῦχοι καὶ οἱ φρουροὶ ἐναπέμειναν μόνοι. Οἱ Ἀθηναῖοι συνῆλθόν πως ἐκ τῶν συγκινήσεων καὶ τοῦ φόβου· τοὺς νεκροὺς αὐτῶν ἔθαψαν εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἀττικῆς γῆς καὶ τοὺς πόνους εἰς τοὺς μυχοὺς τῆς καρδίας αὐτῶν· ἀλλὰ δὲν ἔπαυσαν διατελοῦντες ἔντρομοι· ἕκαστος αὐτῶν δὲν ἔλησμονέει ὅτι ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἠδύνατο εὐκολώτατα νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς δοκιμὴν τῆς ἀξίας τῆς σπάθης ἀνδρὸς τινὸς τῆς φρουρᾶς. Τὰ θηρία καίτοι ὀλίγα ἦσαν πάντοτε

θηρία, καὶ ἔπρεπε νὰ ἐγίνετο χρῆσις ἀπάσης τῆς ἐλληνικῆς εὐφυΐας ὅπως εὐρεθῇ μέθοδός τις πρὸς σωτηρίαν.

Πῶς νὰ προσενεχθῶσι τοῖς κατακτηταῖς ὅπως καὶ τὴν οἰκογενειακὴν τιμὴν καὶ τὴν ζωὴν, καὶ τὴν περιουσίαν αὐτῶν διατηρήσωσιν ὅσον ἔνεστιν ἀλώβητον; Ἦτο ἡ πρώτη σκέψις ἣτις προεβλήθη.

« Ἀνεύρωμεν τὸ κυριώτατον σημεῖον τῆς ὑπεροχῆς ἡμῶν ἐπὶ τῶν κατακτητῶν· κατανοήσωμεν τί κυρίως εἶναι ὁ ἀγῶς, ὅπως ἐπωφεληθῶμεν τοῦ μειονεκτήματος αὐτοῦ. » συνεβούλευσεν ἡ φωνὴ τῆς φρονήσεως.

Τὸ ζητούμενον εὐρέθη: ὁ Ἀγῶς ἦτο βλάβξ.

Μεγάλη ἡ ὥς ἐκ τούτου προσγενομένη τοῖς Ἑλλήσιν ὠφέλεια· καθότι ἔαν δὲν εἶχον πλέον οὗτοι πεποιθήσιν εἰς ἑαυτοὺς εἶχον ἐφεξῆς πεποιθήσιν εἰς τὴν βλακίαν τῶν ἀρχόντων αὐτῶν. Τὸ πρῶτον ἦδη ἔληθῶς ὁ Ἑλληνισμὸς εἶχεν ἄρχοντας εἰς τοσοῦτον βαθμὸν κατωτέρους διανοητικῶς αὐτοῦ. Καταπληκτικὴ ἡ μεταξὺ ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων διαφορὰ.

Προσεφάλαιόν τι τεθὲν ἐπιτηδεῖας ἐπὶ τοῦ καθίσματος τοῦ Ἀγῶ παρήγαγεν ἀγαθὴν ἐντύπωσιν· τὸ σῶμα αὐτοῦ εἶχεν ἀνάγκην ἀναπαύσεως· ἀφοῦ ἀπεδιώξαν τὸν υἱὸν καὶ ἀπέκρυψαν τὴν θυγατέρα ἤρξαντο μυρίας περιποιήσεις ἐπιδαφιλεύοντας αὐτῷ· τῷ ὑπέδειξαν παχεῖαν σκιάν καὶ ὕδωρ βαυκαλιστικῶς κελαρῥύζον, παρέθηκαν αὐτῷ ἡδύτατα ῥοφήματα· ἐπλήρωσαν τὴν σύριγγα αὐτοῦ καπνοῦ... ἐνῶ δὲ κεκορεσμένος καὶ λιγωμένος ἐρρόφα μόλις ὑπανοίγων τοὺς ὑπνηλοὺς αὐτοῦ ὀφθαλμοὺς, οἱ ἀνοικτομμάται ἐσκέπτοντο περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας· ἡ νωθρότης τοῦ Ἀγῶ ἄφηνεν αὐτοῖς ἱκανὸν καιρὸν πρὸς τοῦτο. « Ἐργασθῶμεν ὑπὸ τὸ σκότος, ἔλεγον πρὸς ἑαυτοὺς οἱ Ἕλληνες, ἀνιδρύσωμεν ἐκ τῶν ἐνόντων τὸ ἐν ταῖς παραδόσεσι σωζόμενον ἐλληνικὸν οἰκοδόμημα, καὶ ὅταν ἡμέραν τινὰ ὁ ἀνατέλλων ἥλιος τῆς ἐλευθερίας τὸ παρὸν σκότος διαλύσῃ, τότε θὰ φανῇ τὸ συντελεσθὲν ἔργον, καὶ ὁ κόσμος θὰ χειροκροτήσῃ τοὺς ἐργάτας... »

Οἱ Τοῦρκοι ὠχύρουν τὸ φρούριον καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τὴν οἰκίαν, ὥσεί κατενόουν ὅτι αὕτη ἦτο τμημα τοῦ διασκοπισθέντος ἐλληνισμοῦ.

Ἡ θρησκεία παρεκώλυε τὴν ἐπιγαμίαν, ἡ κόρη ἐφυλάσσετο ὡς ἐν κιβωτῷ.

« Δώδεκα χρονῶ, κι' ὁ ἥλιος δὲν τὴν εἶδε »

λέγει τὸ δημῶδες ἄσμα, ὅπως παραστήσῃ τὴν ἀβρότητα ὠραίας κόρης· ἀλλὰ τὴν Ἀθηναίαν κόρην ὁ ἥλιος δὲν ἔβλεπε καὶ μέχρι τοῦ γάμου αὐτῆς· καὶ αὐτὸς ὁ μέλλων νυμφίος ἡγνῶει ταύτην καὶ μόλις κατὰ τὴν

ιεροτελεστίαν τοῦ γάμου ἔβλεπε τὸ πρῶτον τὴν σύγκληρον τοῦ βίου αὐτοῦ. Τοῦτο ἡ ἀκρισία θὰ τὸ εἶπη ὀπισθοδρομίαν τῆς ἐποχῆς· ἡ δικαιοσύνη θὰ τὸ εἶπη ἀναγκαῖον μέτρον.

Πλὴν τῆς ἀρπαγῆς, ἣτις οὐδὲ συμφέρουσα οὐδ' εὐχερὴς ἦτο τοῖς Τούρκοις, εἰς μόνον ὑπῆρχε κατὰ τῆς οἰκογενείας φόβος· ἡ μοιχεία· ἀλλ' εὗρέθη καὶ ταύτης τὸ ἀντιφάρμακον. Ἀγριαὶ καὶ ἐξευτελιστικαὶ ἦσαν, ὡς θὰ εἰδῶμεν, αἱ εἰς τὴν μοιχαλίδαν ἐπιβαλόμεναι ποιναί.

Κατὰ πόσον ἡ μέθοδος αὕτη τῆς ὑπομονῆς, τῶν θωπειῶν καὶ τῆς ἐγκαρτερήσεως ἐπέτυχον, καταδηλοῦται ἐκ τοῦ ὅτι οἱ μὲν Ἀθηναῖοι μόνον κατὰ τὰ ἐνδύματα καὶ κατὰ ἐξωτερικούς τινας τύπους βαθμηδὸν ἐξευτερικίζοντο—ὥστε κατὰ τοὺς τελευταίους τῆς Τουρκοκρατίας χρόνους ἄπειρος ὀφθαλμὸς δυσχερῶς θὰ διέκρινεν Ἀρχοντα Ἀθηναῖον καὶ Ἀγᾶν Τουρκοῦ—ἐνῶ οἱ ἐν Ἀθήναις Τούρκοι ἐξηλληνίσθησαν καὶ κατ' οὐσίαν· ἐλησμόνησαν καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν ὁμιλοῦντες κατόπιν εἰς αὐτὸ τὸ Ἀθηναϊκὸν ἰδίωμα, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ θρησκευτικὴ αὐτῶν αὐστηρότης ἐκάμφθη· οὐχὶ δὲ ἄπαξ ἐθεάθη Τούρκισσα, ἀνυπόδυτος καὶ μετὰ λαμπάδος εἰς τὴν χεῖρα, πορευομένη εἰς Καισαριανήν, διότι τὸ εἶχε τάμα εἰς τὴν Παραγγά.

Ὑπὸ τοιοῦτον σύστημα βίου ὁ ἑλληνικὸς χαρακτήρ ἀληθῶς ἐταπεινοῦτο, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἄνευ ἐλπίδος ἀνυψώσεως. Τὸ διαυγὲς καὶ κρυστάλλινον ὕδωρ παρεπλανήθη εἰς ταπεινὰ καὶ ῥυπαρὰ ἐδάφη, ἀλλ' οἱ νόμοι τῆς φύσεως δὲν καταστρέφονται· θὰ ἐπανέλθῃ τὸ ὕδωρ τοῦτο εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ πηγῆς· ἡ παραπλάνησις θὰ χρησιμεύσῃ αὐτῇ καὶ πρὸς ἐξαγνισμόν καὶ ἀνακάθαρσιν αὐτοῦ. Δὲν ὑπάρχει, ἀληθῶς, πλεόν, ὁ βαθύκολπος καὶ εὖρους, ὁ καθάριος ποταμὸς· κατεχώσθη ἡ κοίτη αὐτοῦ ὑπὸ τῶν καταπεσόντων ἑλληνικῶν ἐρειπίων. Ἀλλὰ τὰ σχηματισθέντα ἀπειροπληθῆ καὶ πρὸς ἄλληλα ἄσχετα ῥυάκια διὰ μυρίων ὁδῶν τείνουσι πρὸς συνάντησιν ἐπὶ τὸ αὐτό, διολισθαίνοντα ἀδιόρατα ὑπὸ τὸ παχὺ στρώμα ὅπερ σχηματίζουν τὰ φύλλα τοῦ διαρκοῦς τῆς Τουρκοκρατίας φθινοπώρου. Ἐπὶ τοῦ στρώματος δὲ τούτου ἔχει τοποθετήσῃ τὸ μαλθακὸν κάθισμα αὐτοῦ ὁ πρὸς ὃν ἐκληρώθη τὸ ἔδαφος τιμαριούχος Ἀγᾶς.

Καὶ ἤδη ἐγκαταλείποντες αὐτὸν μειδιῶντα ἡλιθίως διὰ τὴν τύχην αὐτοῦ, ἣτις τὸν κατέστησε κύριον ωραίου ἐδάφους, καὶ θελκτικῶν δούλων, μεταβῶμεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ βίου τῶν τότε Ἀθηναίων ὅστις καὶ μόνον ἐνδιαφέρει ἡμῖν.

ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΒΙΟΣ

Ὅπως πάντα τὰ σημεῖα τοῦ βίου τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, οὕτω καὶ ὁ δημόσιος αὐτοῦ βίος ἡγνοεῖτο καὶ ἀκριβῶς εἰπεῖν ἄγνοεῖται εἰσέτι. Τί νὰ εἰδῶσι καὶ τί ἰδόντες ν' ἀντιληφθῶσι καὶ γράψωσι οἱ ἐπὶ βραχὺν χρόνον παρκαμένοντες περιηγηταὶ — ἀρχαιολόγοι συνήθως — οἱ σπουδαιότατοι τῶν ὁποίων ὁλοκλήρους αἰῶνας μετὰ τὴν Τουρκικὴν κατὰκτησιν ἐπεσκέψαντο τὰς Ἀθήνας;

Ἡ ἔλλειψις γραπτῶν μνημείων — πλὴν τῶν ὑφ' ἡμῶν δημοσιευθέντων τὸ πρῶτον ἐν τῷ Α' τόμῳ τῶν Μνημείων — ἡ ὑπομνημάτων, ἐκ γνωστῆς Ἀθηναϊκῆς χειρὸς ἀπορρέοντων, καθιστᾷ καὶ τὰς εὐαρίθμους κληροδοτηθείας πληροφορίας ἁμφισβητησίμους, καθότι καὶ αὐταὶ αἱ ἐκ πληροφοριῶν συγχρόνων ἀπορρέουσιν ὑποποτι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καταφορῶνται, εἰς τόπον ὅπου ὁ ἐρωτῶν τι σπανίως μένει ἄνευ ἀπαντήσεως καὶ ὅπου οἱ ἐστερημένοι ἱστορικῆς παιδείσεως δυσκόλως δέχονται, ὅτι πρὸ 50 ἢ 100 ἐτῶν τὰ πράγματα εἶναι πολὺ διάφορα τῶν ἐπὶ τῆς συγχρόνου αὐτῶν ἢ τῆς ἀμέσως προηγηθείσης ἐποχῆς.

Ἀλλὰ μόνον τῶν Ἀθηναίων ὁ δημόσιος βίος ἄγνοεῖται ἄρτι γε;

Ἡ ἄγνοια τοῦ καθ' ὅλου ἑλληνικοῦ βίου ἀποδείκνυται ἐκ τῶν πρὸς τὸν Κυβερνήτην Καποδίστριαν ἐρωτημάτων τῶν Πρέσβειων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν πρὸς αὐτοὺς ἀπαντήσεων τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Πολυποίκιλοι αἱ ἐρωτήσεις ὧν αἱ πλείονες εἶδει νὰ ᾧσι γνωσταί, ἀνεπαρκεῖς καὶ ἀνακριβεῖς αἱ ἀπαντήσεις.

Ταῦτα πάντα ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸν ΙΑ' τόμον τῆς πολυτίμου συγγραφῆς τοῦ ἀοιδίμου Μάμουκα «Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος». Τὰς ἀπαντήσεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, καίπερ τοιαύτας, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὰς πρῶτας αὐθεντικὰς πηγὰς περὶ τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὥστε ὀφείλομεν ν' ἀναπτύξωμεν πῶς τὰ κατ' αὐτὰς ἐν σχέσει πάντοτε πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν.

Οἱ ἀντιπρόσωποι δηλ. τῶν συμμάχων Αὐλῶν δι' ἐγγράφου αὐτῶν ἐκδοθέντος ἐν Πόρῳ τὴν 21 Ὀκτωβρίου 1828 ἀπηύθυναν πρὸς τὴν

Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν 28 ἐρωτήματα, συμπληρωτικὰ πληροφοριῶν τινῶν δοθεισῶν προγενεστέρως παρ' αὐτῆς.

Ἐκ τῶν ἐρωτημάτων τούτων τὰ σχετιζόμενα κυρίως πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν εἰσὶ τὰ ἐξῆς, φέροντα τὸν τίτλον :

Γενικὰ ἐρωτήματα.

« — 24. Ποῖαι αἱ κατὰ τὴν Ἑλλάδα ὑπάρξασαι ὀθωμανικαὶ Ἀρχαὶ ἀπὸ τοῦ Πασᾶ μέχρι τοῦ Κοτζάμπαση; Ποία ἡ ἐξουσία μὲ τὴν ὁποίαν ἦσαν περιβεβλημέναι, καὶ ποία προσέτι ἡ ἔκτασις τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Καπιτὰν Πασᾶ ἐπὶ τῶν ρήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους (Archipel); »

« — 25. Ποία τὰ προνόμια ἢ δημοτικὰ δικαιώματα τὰ εἰς τοὺς Ἑλληνας ἀφεθέντα ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ποία τὰ ἰδιαιτέρα πλεονεκτήματα τὰ εἰς περιοχὰς τινὰς ἢ ρήσους παραχωρηθέντα ἀπὸ τοὺς ἰδίους; »

« — 26. Ποῖον εἶδος τοπικῆς ἐξουσίας, τόσορ δικαστικῆς καθὼς καὶ διοικητικῆς ἢ ἀστυνομικῆς ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ ἐνεργῶσι δι' αὐτῶν εἰς ἕκαστον τμήμα, ὑπὸ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως; »

« — 27. Εἰς ποίαν κλάσιν ἀνθρώπων ἐνυπῆρχεν ἡ ἐξουσία αὕτη πρὸς τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασεως; τίνα ἦσαν τὰ πρόσωπα τὰ ὁποῖα περιεβόλονται μὲ αὐτὴν, παρὰ τίτος διωρίζοντο καὶ διετηροῦντο, καὶ ἐνώπιον τίτος ἦσαν ὑπεύθυνα; »

« — 28. Εἰς ποῖα ἐκ τῶν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος μερῶν σώζεται εἰσέτι τοιοῦτον εἶδος ἀρχῆς; καὶ ἂν ἐξέλιπεν ἤδη, ποῖον ἀντ' ἐκείνου εἶδος ἀστυνομίας ἢ διοικήσεως ἀντικατέστη; »

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀπάντησε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς ταῦτα δι' ἐγγράφου αὐτῆς ἐκδοθέντος ἐν Πόρῳ τὴν 30 Ὀκτωβρίου 1828, ἐπιταχύνασα βεβαίως τὴν ἀπάντησιν ἕνεκα ἐρωτημάτων τινῶν σχετιζομένων ἀμέσως πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα καὶ δυναμένων νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Πατρίδος.

Τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὸ 24 ἐρώτημα προτάσσεται ἡ ἐξῆς δικαιολογητικὴ παράγραφος :

« Ἐὰν ἠθέλαμεν ν' ἀναπτύξωμεν τὰ κύρια αἷτια ἐκ τῶν ὁποίων οἱ Μουσουλμάνοι ἐκινήθησαν νὰ καταστήσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ διοικητικὸν σύστημα τὸ ὁποῖον κατέπαυσεν εἰς τὸ 1821 ἤθελεν εἶναι ἀνάγκη καὶ κάμωμεν ὁλόκληρον βιβλίον, ἐνῶ ἐδῶ πρόκειται μόνον περὶ ἐκθέσεως συνοπτικῆς. Θέλομεν ἐπομένως περιορισθῆ εἰς τὸ νὰ ἐκθέσωμεν τὸ σύ-

στημα τοῦτο ὅπως ὑπῆρχεν εἰς ἕκαστον τῶν τμημάτων τὰ ὅποια οἱ Τούρκοι ὠνόμαζον *Σαντζάκια* ἢ *Ἀγιαλετέ*. »

Ἀρχεται δὲ ἀπὸ τοῦ διοικητικοῦ συστήματος τῆς Πελοποννήσου· εἶτα δέ, προκειμένου περὶ τοῦ Σαντζακίου τοῦ Εὐρείπου σημειοῖ τὰ ἐξῆς: «Τὸ Σαντζάκι τῆς Εὐρείπου περιεῖχε τὴν Εὐβοίαν, Ἀττικὴν, Θήβας, Λεβαδίαν, Τουρκοχωρί, Μπουδουνίτζαν, Ζητοῦνι, Ταλάντι, Σάλωνα, Λιδωρίκι καὶ Μαλανδρινόν», οὐδεμίαν ἐπεξηγήσεως προστιθεμένης περὶ τῆς ἐν τῷ Σαντζακίῳ τούτῳ ἐξαιρετικῆς ἢ μὴ θέσεως τῶν Ἀθηνῶν.

Προκειμένου περὶ τῶν ἐν τῷ 25 ἐρωτήματι προνομίων διαφορῶν πόλεων οὐδὲν περὶ Ἀθηνῶν σημειοῦται.

Ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ 26 ἐρωτήματος παρέχονται γενικαί τινες πληροφορίες ἀνεπαρκεῖς καὶ ἀτελεῖς.

Εἰς τὸ 27 ἐρώτημα δίδεται ἡ ἐξῆς γενικὴ ἀπάντησις, ἥς τὴν ὀρθότητα βραδύτερον ἐξελέγξομεν.

« Καμμία κλάσις πολιτῶν ἔχοντων ἰδιαίτερα προνόμια δὲν ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι. Τὸ αὐθαίρετον τῆς Κυβερνήσεως ὕψωνε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν εὐτελεστέραν κλάσιν εἰς τὸν ὑψηλότερον βαθμὸν τῆς κοινωνικῆς τάξεως. Ὅσοι διωρίζοντο εἰς τὰς κατωτέρας ἀξίας, αἱ ὅποιαί ἐχαρίζοντο εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἔπρεπε νὰ ἔχωσι κατάστασιν καὶ ἐπιρρόην τινα ἡθικὴν· 1) διότι ἐκλέγοντο ἀπὸ Ἑλλήνας καὶ 2) διότι οἱ Τούρκοι ἤθελον νὰ μένωσιν ἡσφαλισμένοι περὶ τῶν χρημάτων τὰ ὅποια οἱ προὔχοντες οὗτοι ὤφειλον νὰ συνάζωσι διὰ τὴν Πόρταν. Ἀξίον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι οἱ Κοτζαμπασήδες ἦσαν οἱ μεγαλείτεροι κτήμονες καὶ ὅτι διετήρουν ἐπὶ ζωῆς των τὸ ὑπουργημα τοῦτο, τὸ ὅποιον ἐνίοτε μετέδιδον εἰς τοὺς διαδόχους των, ἂν τυχὸν δὲν ἐλάμβανον καταστροφάς, αἱ ὅποια δὲν ἦσαν σπάνιαι ».

Εἰς δὲ τὸ τελευταῖον (28) ἐρώτημα περὶ τῶν μερῶν εἰς ἃ «ἦτον ἐν χρήσει ἀκόμη τότε τοιοῦτου εἶδους ἀρχαί», ἀπαντᾷ, ὅτι οὐδεμία πλέον τοιαύτη ἀρχὴ διέμεινε μετὰ τὴν ἀποτίναξιν τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ ἀναγράφει τὰς εἰσαχθείσας μεταβολὰς εἰς τὸ διοικητικὸν σύστημα.

Σημειωτέον ὅτι ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας δι' ἐγγράφου αὐτοῦ ἐκδοθέντος ἐν Πόρῳ τὴν 26 Ὀκτωβρίου 1828 ὑποβάλλει τὰς ἀπαντήσεις ταύτας εἰς τὸ Πανελλήνιον, προσκαλὼν αὐτὸ ὅπως «μετὰ ὥριμον σκίψιν» ἐπιφέρῃ τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ. Συνεπεία τοῦ ἐγγράφου τούτου τὸ Πανελλήνιον ἀπήντησε δι' ἐκθέσεως ἀποσταλείσης πρὸς τὸν Καποδίστριαν ἐξ Αἰγίνης τὴν 3 Νοεμβρίου 1828 καὶ φερούσης τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Προβούλου τῶν Ἑσωτερικῶν καὶ τοῦ Γραμματέως. Διὰ τῆς ἐκθέ-

σεως ταύτης τὸ Πανελλήνιον ἀποφαίνεται ὅτι «δὲν ἐγνώρισε τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ γίνῃ οὐδεμία τροπολογία ἢ προθαφαίρεσις εἰς ὅλας τὰς ἄλλας ἐρωτήσεις ἐκτὸς τῆς ἀναφερομένης εἰς τὸ τελευταῖον 28ον ἐρώτημα» τὸ περιέχον δηλ., ὡς γνωστόν, τὴν ἀντικατάστασιν τῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας παλαιῶν ἀρχῶν διὰ τῶν μετὰ τὴν ἐπανάστασιν νέων καὶ ἀμέσως ἐνδιαφερουσῶν τοὺς τότε ἐν τέλει. Ἡ πρὸς τὸ ἄμεσον παρελθὸν περιφρόνησις ἐνωρίτατα ἤρξατο ἀναφαινομένη.

Τὴν συμπληρωτικὴν ἐν τούτοις ταύτην ἀπάντησιν τοῦ Πανελληνίου ὁ Καποδίστριας διηύθυνε πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων δι' ἐγγράφου αὐτοῦ ἐκδοθέντος ἐν Πόρῳ τὴν 22 Νοεμβρίου 1828.

Τοιαῦτα τὰ ἐρωτήματα καὶ αἱ εἰς ταῦτα ἀπαντήσεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Πανελληνίου. Ἡ ἀκριβεστάτη καὶ εἰλικρινεστάτη ἐκ τῶν ἐν ταῖς ἀπαντήσεσιν ἐκφράσεων εἶναι ἡ ὁμολογία ὅτι «ἡ πλήρης ἀπάντησις θ' ἀπετέλει ὁλόκληρον σύγγραμμα»· λυπηρὸν ὅτι τοιοῦτον σύγγραμμα δὲν εἶδε τότε τὸ φῶς. Ὅπωςδὴποτε ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν ὅτι, κεφαλαιωδῶς μὲν πλὴν εὐκρινῶς καὶ βασίμως, ἱκανὰς πληροφορίας περιέχουσιν αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἀπαντήσεις περὶ τοῦ ὑπὸ τοὺς Τούρκους δημοσίου τῶν Ἑλλήνων βίου ὅστις — ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας κυρίως — ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐνδιαφέρει ἡμῖν.

* *
*

Κοινότατον εἶναι τὸ φερόμενον ἀνέκδοτον περὶ Σουλτάνου τινὸς παρευρεθέντος εἰς μελόδραμα καὶ ἐνθουσιασθέντος μόνον ἐκ τῶν συγκεχυμένων καὶ παρατόνων ἤχων οὓς ἐξέπεμπον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς παραστάσεως πάντα ὁμοῦ τὰ ἀνάρμοστα ὄργανα. Ἡ κακόζηλος δυσαρμονία αὕτη δύναται νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν Τουρκικὴν διοίκησιν.

Πᾶσα ἡ κατακτηθεῖσα χώρα, ὡς γὰρ μὲν ἀνῆκεν εἰς τὸν Σουλτάνον ἐν τοσοῦτῳ πᾶσα γωνία τῆς χώρας ταύτης εἶχεν ἴδιον τύπον διοικήσεως. Βλέπομεν μέγα τμήμα τῆς Ἑλλάδος ἄνευ δικοικητικῶν διαιρέσεων, ἄλλο πάλιν διαιρούμενον εἰς Σαντζάκια εἰς ἃ πολλάκις ἀνῆκον πόλεις τοπογραφικῶς ἀνήκουσαι ἄλλαχοῦ· συνηθέστατα δὲ ἐν μέσῳ διοικητικῆς τινος περιοχῆς βλέπομεν πόλεις ἢ χωρία ἀπολαύοντα προνομίων, καθότι αἱ πρόσοδοι τῶν ἀνῆκον λ. χ. εἰς τὴν Βασιδὲ ἢ ἄλλην τινὰ Σουλτάναν, ἢ καὶ εἰς τὸ χαρέμιον ὁλόκληρον, εἰς τὸν Ἀρχιεπισκοπικόν, εἰς τὸν Σέχ-Οὐλ-Ἰσλάμην, εἰς Οὐλεμᾶν τινὰ, εἰς τὸν Βεζύρην, εἰς Πασᾶν τινὰ ἢ Βέην, ἄλλα καὶ εἰς Τζαμί, εἰς Τάφον ἢ εἰς ἱερὸν τι ἢ φιλανθρωπικὸν καθίδρυμα, μὴ τολμῶντα δὲ ὡς ἐκ τούτου νὰ ἐπέμβῃ τὸν διοικη-

τὴν τῆς περιοχῆς, ὅστις πλὴν τούτου καὶ ἐν αὐτῇ τῇ διοικήσει αὐτοῦ εἶχε κατωτέρους ὑπαλλήλους διοριζομένους κατὰ κανόνα ὑπὸ ἀνωτέρων ἄλλων μεγιστάνων, καθισταμένων οὕτω πάντων τῶν Τούρκων ὑπαλλήλων χώρας τινὸς πρώτων μεταξὺ ἀρίστων.

Πανταχοῦ σύγχυσις, περιπλοκή, ἀνωμαλία, σύγκρουσις καὶ ἀναιρεσία....

Οἱ δὲ Ἕλληνες, ὑπὸ τὴν αἰγίδα προνομίων ἀνεγνωρισμένων ὑπὸ τινος τῶν Σουλτάνων ἢ ἐπιτρεπομένων ὑπὸ τῆς ἀνοχῆς ἢ ἰδιοτελείας ἢ τῆς χαυνότητος τῶν τοπικῶν Τούρκων ὑπαλλήλων, κατάρθουν πάντοτε νὰ διοικῶνται συμφώνως πρὸς τὰς ἱστορικὰς αὐτῶν παραδόσεις, ἐν ταπεινότητι καὶ κρυφιοῖα διαγόντες· ἄλλα μὲν διανοοῦμενοι καὶ πράττοντες, καὶ ἄλλα φαινόμενοι ὅτι διανοοῦνται καὶ πράττουσι· κολακεύοντες ἐν τῇ ἀγορᾷ, καταρῶμενοι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, βουλευόμενοι ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῶν.

Ὅθεν πρόδηλος εἶναι ὁ λόγος δι' ὃν ὅπως παραστήσῃ τις τὸν ἐπὶ Τουρκοκρατίας δημόσιον βίον εἶναι ἰσχυρὰ ν' ἀναλύσῃ τὰ ἐν ἐκάστη χώρᾳ καθήκοντα καὶ δικαιώματα — συνεχῶς ἀξιομειούμενα — τῶν διαφόρων ἀρχῶν.

Ἀλλὰ πῶς ἦνεύχοντο τὴν κατάστασιν ταύτην καὶ πῶς δὲν ἐπεχείρουν τὴν βελτίωσίν της οἱ κατακτηταί;

Καὶ ἡ παραλογωτάτη θεωρία ἔχει καὶ αὐτὴ τὴν λογικὴν της. Τὸ Τουρκικὸν πολίτευμα οὐδόλως ἀποβλέπει, ἔστω καὶ κατὰ τύπους μόνον, εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ λαοῦ, ἀλλ' εἰς τὴν διαρκῆ τῶν ῥαγιαδῶν ἀφαιμάξιν πρὸς συντήρησιν καὶ πλουτισμὸν τῶν ἀφειδῶς καταναλισκόντων καὶ οὐδὲν παραγόντων ὀκνηρῶν καὶ ἀδροκεφάλων Τούρκων ἀπὸ τοῦ Σουλτάνου μέχρι τοῦ τελευταίου Ἀγᾶ.

Ὁ ῥαγιαῖς εἶναι χοῦμα. Ἐὰν οἱ φυσιολόγοι ἐνδιαφέρωνται διὰ τὸ διοικητικὸν σύστημα τῶν μελισσῶν, οἱ κτηματῖαι ἀδιαφοροῦσιν, ἀρχοῦμενοι μόνον εἰς τὸ ν' ἀφαιρῶσι δις τοῦ ἔτους τὸ μέλι.

Ὁ ῥαγιαῖς ἄς διοικεῖται τοπικῶς ὥς θέλει, ἀρκεῖ νὰ παράγῃ. Ἐὰν δὲ βλέπωμεν πολλάκις τοὺς αὐθέντας φονεύοντας, καταστρέφοντας, πωλοῦντας τοὺς παραγωγοὺς τοῦ πλούτου αὐτῶν, τοῦτο δέον νὰ θεωρηθῇ οὐχὶ ὡς ἀνατρεπτικὸν τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἕτερον πλουτοπαραγωγικὸν σύστημα. Διατί νὰ ἀπολαμβάνῃ κατ' ἔτος τὸν φόρον τῆς κεφαλῆς τοῦ ῥαγιαῖ, καὶ νὰ μὴ λάβῃ ἐφ' ἅπαξ τὸ τίμημα ὀλοκλήρου τοῦ σώματος αὐτοῦ, πωλὼν αὐτὸν ὡς δοῦλον; Διατί νὰ λαμβάνῃ κατ' ἔτος μέρος — ἔστω καὶ τὸ μῆζον — τῆς παραγωγῆς τοῦ κτήματος καὶ

νὰ μὴ καταλαμβάνῃ τὸ κτῆμα ὁλόκληρον καὶ πωλῶν αὐτὸ νὰ λαμβάνῃ ἐφ' ἅπαξ τὸ τίμημα αὐτοῦ, ἀφοῦ τὴν μέθοδον μάλιστα ταύτην δύναται νὰ ἐπαναλάβῃ καὶ εἰς βάρος τοῦ νέου τοῦ αὐτοῦ κτήματος κατόχου;

Οἱ πρακτικοὶ καὶ ὀλιγαρκεῖς ἦσαν ὑπὲρ τῆς πρώτης μεθόδου, ἀρκούμενοι εἰς τὸ χαράτε καὶ τὰ ποικίλα δοσίματα, οἱ ῥέκται ἦσαν ὑπὲρ τοῦ δευτέρου.

Ἡμεῖς οἱ ἐξαγριούμενοι σήμερον μέχρις ἐπιθέσεως κατὰ ἀστυνομικοῦ ὀργάνου σκαιῶς πρὸς πολίτην προσενεχθέντος, ἀδυνατοῦμεν νὰ φαντασθῶμεν τί ὑφίστατο ὁ εἰς ἕκαστον αὐτοῦ βῆμα κινδυνεύων νὰ προσκρούσῃ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ δοῦλος Ἕλλην, ὡς πλοῖον ἠναγκασμένον διαρκῶς νὰ πλῆν ἐν τρικυμιῳδαί θαλάσῃ καὶ διὰ μυρίων ὑφάλων! ... Πόση εὐφυΐα κατηναλώθη ὅπως μορφωθῇ ὁ τέλειος τύπος τοῦ ῥαγιαῖ, τοῦ ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἔχοντος ὁλόκληρον στίφος ἀγρίων αὐθεντῶν κλιμακῆδόν τεταγμένων καὶ κρατούντων βρόχον ἢ ξίφος γυμνόν, ῥαγιαῖ ἐξηυτελισμένου ἀλλὰ μὴ ἐκπεφυλισμένου.

Εὐτυχῶς πρὸς τοῖς ξένοις Ἄρχουσιν ὑπῆρχον καὶ οἱ ἐγγχώριοι· οἱ κατὰ τύπον Τοῦρκοι καὶ κατ' οὐσίαν Ἕλληνες· οἱ θωπεύοντες τοὺς κατακτητὰς καὶ νουθετοῦντες τοὺς κατακτηθέντας· οἱ διευκολύνοντες τὸν Ἀγῶν ὅπως εἰσπράττῃ τὰ ἄσπρα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν ῥαγιαῖν ὅπως τὰ πληρώνη· οἱ ἐξευμενίζοντες τὸν μὲν καὶ παρηγοροῦντες τὸν δέ. Ποσάκις ἡ ζωὴ ἀτυχοῦς Ἕλληνος δὲν ἐσώθη τῇ ἐπεμβάσει τοπικοῦ ἄρχοντος διὰ μιᾶς εὐφυολογίας ἀποσπῶντος τὴν χάριν παρὰ τοῦ δόντος ἤδη τὴν προσήκουσαν διαταγὴν τῷ δημίῳ!...

Ὁ Ἕλλην Ἄρχων ἦτο τὸ σημεῖον τῆς συνεννοήσεως τῶν φύσει καὶ θέσει ἀνεπιδέκτων τοιαύτης. Ἦτο ἀπαραίτητος ἄλλως καὶ πρὸς ἀμφοτέρους. Μόνον πρὸς τὴν εὐαριθμοτάτην ἀρχοντικὴν τάξιν κατεδέχετο ὁ Τοῦρκος νὰ ἐνατενίσῃ· μόνον εἰς τὴν τάξιν ταύτην ἐπέιθετο ὁ Ἕλλην νὰ ἐμπιστευθῇ. Οἱ τοσοῦτον εὐχερῶς καὶ συνεχῶς ὑβριζόμενοι Κοτζαμπάσδες, ἦσαν πολλάκις — πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων — οἱ ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν αἶροντες τὰς ἀμαρτίας ὁλοκλήρου τοῦ λαοῦ.

* *

Ἄλλ' ὅποιον μέρος εἶχον λοιπὸν αἱ Ἀθῆναι εἰς τὸ πανδαιμόνιον τοῦτο; Ποῖον διοικητικὸν σύστημα ἦτο ἐπιβεβλημένον τοῖς Ἀθηναίοις ὑπὸ τῶν κατακτητῶν καὶ ὅποια τοπικὴ διοίκησις ἦτο ἀνεγνωρισμένη ἢ ἐπιτετραμμένη ὑπὸ τὸν τύπον προνομίων;

Ἀκούσωμεν τί περὶ τούτων παρεδόθη ἡμῖν :

Ὁ **Babin** (1672) ἐν τῇ γνωστῇ Ἐπιστολῇ αὐτοῦ περιγράφων, ὅπως πάντες συνήθως, τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων, ὀλίγας μόνον λέξεις χαράσσει περὶ τῶν Ἀθηναίων καὶ ταύτας ὡς πρὸς τὸν χαρακτηῖρα αὐτῶν, περὶ τοῦ τρόπου τῆς διοικήσεως αὐτῶν οὐδὲν ἀναγράφει. Προκειμένου μόνον περὶ τέρατος τινὸς γεννηθέντος ἐν τῇ Ἀκροπόλει παρ' ὀθωμανίδος, σημειοῖ ὅτι «ὁ *Βοεθόδας* καὶ ὁ *Καθῆς*, ἤτοι ὁ διοικητὴς καὶ ὁ δικαστὴς τῆς πόλεως, ἐπεσκέφθησαν αὐτὸ τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησίν του καὶ ἀπεφάσισαν τὸν θάνατόν του...» μαρτυροῦν ἀπλῶς ὅτι *Βοεθόδας* ὑπῆρχε καὶ τότε ἐπὶ τῶν προσόδων τῶν Ἀθηναίων.

Ὁ **André-Georges Guillet** (1669) ἐν τῷ γνωστῷ ἤδη αὐτοῦ συγγράμματι ἱκανὰ εὐτυχῶς ἀναγράφει, ἅτινα δὲν προέρχονται μὲν ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, ἀλλὰ πάντως ἐκ σημειώσεων τῶν ἐν Ἀθήναις Καπουτσίνων, καταρτησάντων τὰς ἐκθέσεις αὐτῶν ἐπὶ τῇ βάσει ἰδίων παρατηρήσεων, ἀλλὰ καὶ πληροφοριῶν ἐπισήμων ἐγγχωρίων. Ἰκαναὶ ἀνακρίβειαι ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ παρατηρούμεναι προέρχονται ἐκ τοῦ ὅτι αἱ πληροφορίες ἠρύσθησαν ἐκ σημειώσεων ἀναγομένων εἰς προγενεστέρας ἐποχὰς ἐκείνης, καθ' ἣν ὁ *Guillet*, ὅπως καταστήσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ μᾶλλον ἐνδιαφέρον, σημειοῖ ὅτι ὁ περιπετειώδης ἀδελφός αὐτοῦ ἐπισκέψατο τὰς Ἀθήνας· ἄλλας δὲ ἠρύσθη ἐκ συγγραμμάτων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον δοκίμων. Διὰ τοῦτο τὸν *Guillet* ἐχαρακτηρίσαμεν οὐχὶ εἰς περιηγητήν, ἀλλ' ὡς τὸν πρῶτον *Ἱστορικόν* τῆς ἐν Ἀθήναις Τουρκοκρατίας, δεχόμενοι τὰ γνώμας αὐτοῦ, ὡς καὶ παντὸς ἄλλου συγγραφέως, ἐφ' ὅσον βεβαιούμεθα ὅτι στηρίζονται εἰς τὴν ἀλήθειαν.

Ἰκανὰς σελίδας ἀφιεροῖ ὁ *Guillet* εἰς τὸ διοικητικὸν σύστημα τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

Τὰς διεπούσας τὰ κοινὰ ἐξουσίας ἀναβιβάζει εἰς τέσσαρας, ὧν αἱ τρεῖς ἀνήκουσι τοῖς Τούρκοις καὶ ἡ μία τοῖς Χριστιανοῖς.

Τὰς Τουρκικὰς ἐξουσίας διαχειρίζονται κατ' αὐτόν, ὁ *Σαρδάρης*, ὁ *Δισδάρης* καὶ ὁ *Καθῆς*· ἡ τετάρτη ἐξουσία, ἡ Ἑλληνική, εἶναι ἡ τῶν Δημογερόντων, οὓς ὀνομάζει *Vecchiados*.

Ὁ *Σαρδάρης* εἶναι ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς πόλεως καὶ ἀρχηγὸς τῶν *Γιεντισάρων* ἢ τῆς φρουρᾶς τῆς πεδινῆς χώρας, κατοικῶν ἐντὸς τῆς πόλεως.

Ὁ *Δισδάρης* εἶναι ὁ διοικητὴς τοῦ φρουρίου, καλούμενος ὡς ἐκ τούτου καὶ *Ἀγᾶς τοῦ φρουρίου*. ἄρχει δὲ τῆς φρουρᾶς τοῦ φρουρίου καὶ κατοικεῖ ἐν αὐτῷ.

Ὁ Καδῆς ἀπονέμει τὴν ποινικὴν καὶ πολιτικὴν δικαιοσύνην.

Οἱ δὲ *Δημογέροντες*, ὄντες, κατ' αὐτόν, 24 γέροντες, ἐκλελεγμένοι ἐκ τῶν καλλίστων οἰκογενειῶν τῶν Ἀθηνῶν, κανονίζουσι τὰς πρὸς ἀλλήλους ὑποθέσεις τῶν Χριστιανῶν.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὁμῶς ὑπάρχει καὶ ὁ *Βοεβόδας*, ἐνοικιαστὴς τῶν προσόδων τοῦ *Κιζλάρ-Ἀγασί* (Ἀρχιευνούχου) κεκτημένος καὶ οὗτος δικαιοδοσίαν τινά, προκειμένου περὶ τῶν συμφερόντων τῆς μισθώσεως ταύτης.

Τὴν αἰτίαν δι' ἣν καὶ Ἀθηναὶ καίτοι ἦσαν «ἡ πολυανθρωποτάτη πόλις» τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἦσαν ἔδρα Σαντζάκ ἢ Μπέη, ἐκτιθῆσι κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον, κατὰ πληροφορίας, ὡς σημειοῖ, τῶν μᾶλλον πεφωτισμένων ἐκ τῶν *Δημογερόντων*.

«Τοῦτο ἦτο, γράφει, μία ἀκόμη τῶν ἐνδείξεων τῆς πρὸς τὴν πόλιν εὐμενείας Μωαμεθ τοῦ Β', ἐπειδὴ τοῦ βαθμοῦ τούτου οἱ ἀξιωματικοί, ἔχοντες ἀείποτε πολυάριθμον θεραπείαν μεθ' αὐτῶν, καθίστανται ἐπαχθεῖς, εἰς ἣν ἐδρεύουσι πόλιν. Οὕτως ὁ Σουλτάνος Μωάμεθ δὲν ἠθέλησεν ἵνα οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοί, οἱ συγχροτοῦντες τὸν οἶκον ἐνὸς Σαντζιάκ καὶ δίκην ληστῶν ἐπιζητοῦντες ἐν τῇ δικαιοδοσίᾳ των πᾶσαν εὐκαιρίαν πρὸς πλουτισμόν, ληστεύωσι τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, ἐπὶ τῷ ὅτι ἐγκαθιστάμενοι ἐν αὐτῇ αὐξάνουσι δῆθεν τὸ ἀξίωμα τῆς.»

Ὡς πρὸς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν *Δημογερόντων* σημειοῖ ὅτι αὕτη ἐξετείνετο μόνον ἐπὶ τῶν πολιτικῶν δικῶν τῶν χριστιανῶν, τῶν ἀποράσεων αὐτῶν δυναμείων νὰ ἐφέσειβληθῶσιν ἐνώπιον τοῦ Καδῆ.

Ἀλλὰ, προστίθῃσιν, οἱ *δημογέροντες* ὅπως κλείωσιν ἐπιτηδεύειν τὴν ὁδὸν τῆς ἐφέσεως καὶ ἀποκρύπτωσιν ἀπὸ τὸν Καδῆ τὰς πρὸς ἀλλήλους τῶν χριστιανῶν διενέξεις, ἐνεργοῦσι μᾶλλον ὡς διαιτηταὶ ἢ ὡς δικασταί, καὶ προσπαθοῦσι νὰ λύωσι τὰς διαφορὰς διὰ φιλικοῦ συμβιβασμοῦ τῶν διαδίκων.»

Περὶ τῆς ἐνδυμασίας τῶν *δημογερόντων* σημειοῖ ὅτι φοροῦσι μικροῦς πῖλους, ὅπως διακρίνωνται τῶν λοιπῶν κατοίκων. Καὶ περατοῖ τὰ κατ' αὐτοὺς διὰ τῶν ἐξῆς ἔτι πληροφοριῶν :

«Εἶναι ἰσόβιοι καὶ ὁ ἀποθανὼν ἀντικαθίσταται διὰ τῆς ψήφου τῶν ἐπιζώντων, ἡ δὲ ἐκλογή ἐπικυροῦται ὑπὸ τοῦ Καδῆ. Τὸ Δικαστήριόν των δὲν ἔχει τόπον σταθερόν· συνεδριάζουσιν ἄλλοτε μὲν παρὰ τοῖς Παλαιολόγοις, ἄλλοτε δὲ παρὰ τοῖς Καπετανάκκας, ἐνὶ λόγῳ, παρὰ τῷ ἀρχαιοτέρῳ ἢ τῷ ἐπισημοτέρῳ αὐτῶν. Ὁ γραμματεὺς αὐτῶν τηρεῖ ἅπαντα τὰ πρωτόγραφα τῶν συνομολογουμένων μεταξὺ χριστιανῶν συμβολαίων δι' ἀγορὰν καὶ πώλησιν οἰκιῶν καὶ ἀκινήτων· διότι κατὰ τὴν

συνθήκην ἦν μετὰ τοῦ Μωάμεθ συνῆψαν, ἐπετράπη αὐτοῖς ἡ κτῆσις καὶ κατὰ βούλησιν διάθεσις τῶν κτημάτων αὐτῶν. Ὁ Καδῆς ἐπικυροῖ τὰ συμβόλαια.»

Εἶτα οὕτως ἐκτίθησι τὰ περὶ τῆς σχετικῆς εὐημερίας τῶν Ἀθηνῶν, ἣν ἀποδίδει εἰς τὴν εὐτυχίαν αὐτῶν τοῦ νὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τοῦ Ἀρχι-ευνούχου:

«Ἐπὶ τέλους, λέγει, ὁ ἀγαθὸς ἀστήρ, ὅστις ἀπὸ τοσοῦτων αἰῶνων ἐπροστάτευε τὴν διέσσημον ταύτην πόλιν, ἀνέλαμψε καὶ πάλιν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Σήμερον αὕτη εἶναι ἡ εὐδαιμονεστάτη τῶν ἐλληνίδων πόλεων, ἀπολαύουσα μεγίστης προστασίας. Ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ Κιζλάρ-ἀγασί, εὐνούχου αἰθίοπος διοικοῦντος τὰς ὁδάλισκας ἢ κόρας τοῦ Σεραίου. Οὗτος εἶναι ὁ διοικῶν ἐν τῇ μυστηριώδει ταύτῃ κατοικίᾳ, ἔνθα ὁ Μέγας Κύριος μόνον αἰθίοπας εὐνούχους ἀνέχεται, ὧν μάλιστα ἐκλέγονται οἱ δυσμορφώτατοι, ὅπως ἐμβάλλωσιν ὀλιγώτερον εἰς πειρασμὸν τὰς περικαλλεῖς ταύτας κόρας. Αἱ Ἀθηναὶ δύνανται ν' ἀναπνέωσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Κιζλάρ-Ἀγασί, ὅστις εἶναι ἐκ τῶν ἐπισημοτάτων μεγιστάνων τοῦ Κράτους, ἔχων τὴν διεύθυνσιν τῶν ἀποκρύφων ἀπολαύσεων τοῦ ἡγεμόνος καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτοῦ ἐν ταῖς ἡδονικωτάταις καὶ καταλληλοτάταις στιγμαῖς πρὸς ἐπιτυχίαν χαρίτων».

Τὴν αἰτίαν τῆς εὐεργετικῆς ταύτης ἐξαρτήσεως τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ Ἀρχιευνούχου καὶ συνεπῶς τὴν εὐτυχίαν τῆς ἀτυχῆς πόλεως ἀποδίδει εἰς περικαλλεστάτην κόρην τῶν Ἀθηνῶν, ἧς τὰς περιπετείας καὶ τὰ κατορθώματα ἀφηγεῖται μεθ' ἱκανῆς λεπτομερείας. Ἡ παράδοσις αὕτη, γλαφυρώτατα ὑπὸ τοῦ Guillet ἐκτιθεμένη, ἀνεκoinώθη ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Δαμασκηνοῦ—περὶ οὗ ἱκανὸν λόγον ἐν ταῖς προσωπικότησι θέλομεν ποιήσει—καὶ τοῦ ἀγαθοῦ Καπετανάκη, μαθόντων τὰ κατὰ τὴν Βασιλικὴν παρὰ γέροντος μαύρου εὐνούχου, ὃν ὁ Κισλάρ-Ἀγᾶς ἀπέστειλεν εἰς Ἀθήνας ὅπως λάβῃ κατοχὴν τῆς νέας ταύτης κτήσεώς του. Περίληψιν μόνον τῆς παραδόσεως ταύτης θέλομεν καταχωρίσῃ, ἀφοῦ ὁλόκληρος ἐδημοσιεύθη ἤδη ἐν τοῖς *Μνημείοις* (Τόμ. Β', σελ. 93 κ. ἐπ.).

Ἡ Βασιλικὴ ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις ἐπὶ Μωάμεθ τοῦ Γ', ἀποθανόντος τῷ 1604. Ἀρπαγείσα ὑπὸ τῶν ἐπιτετραμμένων τὸ παιδομάζωμα Τούρκων ἀξιοματικῶν καὶ εἰσαχθεῖσα εἰς τὸ χαρέμιον μετωνομάσθη Γιοχαή καθηδύνασα τὰς στιγμὰς τοῦ φιληδονωτάτου Σουλτάνου Ἀχμέτ. Ἦτο τόσον ὥραία, ὥστε ὅτε εἰσῆλθε τὸ πρῶτον εἰς τὸ σεράγιον γραῦς *καρτοῦν* τῇ εἶπε: «Τίς εἶναι ὁ πασᾶς ὃν ἐπιθυμεῖς νὰ προστατεύσῃς; Ἐχεις φίλτρα δυνάμενα νὰ δικαιολογήσωσι πάντα τὰ ἐγκλήματα ὅσα θὰ πράξῃ, καὶ οἱ ὀφθαλμοί σου φέρουσιν ἤδη τῆς ἀρπαγῆς του τὴν συγχώρησιν».

Ἡ Βασιλικὴ δὲν ἐλησμόνησεν ὅτι ἦτο Ἀθηναία· ὅτε κατέκτησε τὴν καρδίαν τοῦ Σουλτάνου, εἰργάσθη ἀποτελεσματικῶς ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας τῆς πατρίδος αὐτῆς. Ὁ ἐρωτευμένος Σουλτάνος ἀπῆτει παρ' αὐτῆς ὅπως τῷ ζητήσῃ χάριν τινά, ἀλλ' αὕτη ἀπεποιεῖτο λέγουσα: «Ἐγὼ — εἴθε ὁ Προφῆτης νὰ εὐλογῇ τὴν βασιλείαν σου — ἐν μόνον ἐπιθυμῶ· νὰ λάβω θέσιν ἐν τοῖς θείοις ὀφθαλμοῖς σου καὶ ἐν τῇ βασιλικῇ σου καρδίᾳ, καὶ διὰ νὰ τύχω τῆς χάριτος ταύτης προσφέρω τὸ αἷμα καὶ τὴν ζωὴν μου». Ἐπὶ τέλους μετὰ πολλὰς ἀποποιήσεις ἐνδῶσασα δῆθεν, εἶπεν αὐτῷ: «Εἴθε ὁ Προφῆτης νὰ ἀγιάζῃ τὰς ἡμέρας σου, εἴθε ἡ εὐλογία καὶ ἡ εὐτυχία νὰ σκέπῃσι τὴν ἱερὰν κορυφὴν σου. Θέλω νὰ ζητήσω χάριτας διὰ τοὺς ἐγγυτάτω τοῦ ὑψηλοῦ σου θρόνου!... Δὲν ἔχω ἄλλον τινὰ ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ σου εἰς ὃν νὰ χρεωστῶ καὶ δώσω τι πλὴν μόνον εἰς τὸν Κισλάρ Ἀγᾶν καὶ δὲν γνωρίζω τι ὅπερ νὰ ζητήσω χάριν αὐτοῦ πλὴν μόνον τῆς πόλεως ἐν ἣ ἐγεννήθην. Δότε, εἰς τὸν πιστὸν τοῦτον δοῦλον τῆς ὑψηλῆς Ὑμῶν Πύλης, τὰς προσόδους τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἄς ἐγκαταστήσῃ οὗτος ἐν αὐταῖς διαχειριστάς, οἵτινες νὰ μὴ τολμῶσι νὰ ποιήσωσι κατὰχρησιν τῆς ἀρχῆς σας, ὡς ἔπραξαν ἐκεῖνοι, ὧν τὰς βιαιοπραγίας μοὶ διηγήθησαν πολλάκις οἱ ταλαίπωροι γονεῖς μου». «Ὁ Σουλτάνος, προστίθῃσιν ὁ Guillet, παρεχώρησεν αὐτῇ πάραυτα τὸ ζητούμενον. Καὶ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἔκτοτε ἐζηρτάτο ἐκ τοῦ Κισλάρ Ἀγᾶ, καὶ ἡ πρόσοδος αὐτῶν ὠρίσθη ἐφεξῆς ὑπὲρ ἐκείνων, οἵτινες μετ' αὐτὸν ἔμελλον νὰ κατέχωσι τὸ αὐτὸ ἀξίωμα. Οὗτος (ὁ Κισλάρ Ἀγᾶς) ἔπεμψεν εἰς τὰς Ἀθήνας τοποτηρητὴν τινὰ ἢ οἰκονόμον μετὰ τῆς ρητῆς διαταγῆς νὰ ἐλαφρώσῃ τὰ βάρη τοῦ λαοῦ, ὅπερ ἐξετελέσθη μὲν τότε, τηρεῖται δὲ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων... «Ἡ δωρεὰ ἦν εἶχεν ὁ Ἀχμέτ παραχωρήσει εἰς τὴν Γιοχαὴν διὰ τὸν Κισλάρ Ἀγᾶν, διετηρήθη καὶ μετεβιβάσθη εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ εὐνούχου τούτου. Ἐκεῖνος ἐξ αὐτῶν ὅστις ἐπιεικέστερον παντὸς ἄλλου ἐπροστάτευσεν τὰς Ἀθήνας, ἐστραγγαλίσθη κατὰ τινὰ στάσιν ἣτις ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν Μάρτιον τοῦ 1655.»

Μετὰ τὴν ἀφήγησιν ταύτην ὁ Guillet προστίθῃσιν ἔτι καὶ σχετικὰς τινὰς πληροφορίες. «Ὅτι δηλ. τὰ εἰσοδήματα τῶν Ἀθηνῶν κατ' ἔτος ἐνοικιάζονται εἰς τὸν πλειοδοτοῦντα· καίτοι δὲ ὁ ἐνοικιαστὴς δὲν εἶναι εἰμῇ ἀπλοῦς εἰσπράκτωρ αὐτονομάζεται *Βοεβόδας*.... Ὅταν, προστίθῃσιν, ὁ Βοεβόδας εἶναι ἄνθρωπος γνωρίζων τὴν θέσιν του, πάντες, μὴδὲ τοῦ Καδῆ ἑξαίρουμένου, τρέμουσιν ἐνώπιόν του· καὶ ἀναφέρει ἐν παραδείγματι ἐν ἐπεισόδιον Καπουτσίνου τινός.

Τοιαῦτα περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις διοικητικοῦ συστήματος ἀναγράφει ὁ Guillet.

Ὁ περιηγητὴς **Spon** (1675) οὕτως ἀναγράφει τὰ εἰς τὸ σχετικὸν θέμα ἀφορῶντα.

Τὰς Ἀρχὰς τῶν Ἀθηνῶν ἀποτελοῦσι κατ' αὐτόν :

Ὁ *Βοϊβόδας*, ὅστις διορίζεται ὑπὸ τοῦ Κισλάρ Ἀγᾶ ἀρχηγοῦ τῶν μαύρων εὐνούχων, ἀντὶ πληρωμῆς τριάκοντα χιλιάδων σκούδων (ecus), ἅτινα τῷ δίδει κατ' ἔτος εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ μηνὸς Μαρτίου.

Ὁ *Σαρδάρης*, ὅστις ἄρχει τῶν Γενιτσάρων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν περιχώρων.

Ὁ *Σπαχλάρ ἀγᾶς*, ὅστις ἄρχει τῶν Σπαχήδων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ Τουρκικὸν ἱππικὸν καὶ κατέχουσι τιμάρια τοῦ Σουλτάνου.

Ὁ *Δισδάρης ἡ Ἀγᾶς τοῦ Φρουρίου*, ὅστις δὲν ἔχει ἐξουσίαν εἰμῇ ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν τῆς φρουρᾶς, οἵτινες κατοικοῦσιν ἐν τῇ Ἀκροπόλει.

Ὁ *Καδῆς*, ὅστις εἶναι ὁ κριτὴς ὅλων τῶν διαφορῶν Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων.

«Εἶναι ἀληθές, προστίθουσιν, ὅτι οἱ Ἕλληνες, ὅπως ἀποφύγωσιν ὅσον τὸ δυνατόν τὸ αὐστηρὸν αὐτὸ δικαστήριον, προσπαθοῦσι νὰ τακτοποιῶσι τὰς διαφοράς των διὰ τῶν *Ἐπιτρόπων ἢ Βεκιάρδων* (Vecchiardos), οἵτινες εἶναι ὀκτῶ ἐκ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ οἵτινες, λαμβανόμενοι ἀνὰ εἰς ἐκ τῶν ὀκτῶ ἐνοριῶν τῆς πόλεως, ἀντικαθιστῶνται κατὰ ἕξ μῆνας. Οἱ Βενιζέλοι, οἱ Παλαιολόγοι, οἱ Λίμποναι, οἱ Περούλαι καὶ οἱ Καβαλάραι ἔχουσι πάντοτε κάποιον ἐκ τῆς οἰκογενείας αὐτῶν, αἵτινες εἶναι αἱ σημερινῶν τού τόπου... Οὐχὶ μόνον οἱ Ἐπίτροποι φέρουσι μεγάλα καλύμματα μετὰ μικρῶν γύρων ἐξ ἐρίου χνοώδους, ἀλλὰ πάντες οἱ Ἀρχοντες ἢ ἔγκριτοι ἔμποροι, τρέφοντες καὶ μεγάλην γενειάδα. Οἱ λοιποὶ φοροῦσι σκούφιαν ἐρυθρὰν καὶ ξυρίζουσι τὴν κεφαλὴν».

Προκειμένου δὲ περὶ τῆς περὶ Βασιλικῆς παραδόσεως, ἣν, ὡς πάντα σχεδὸν τὰ ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Guillet ἀπορρέοντα, θεωρεῖ ψευδῆ, σημειοῖ τὰ ἑξῆς :

«Ἡ ἱστορία τῆς Γιοχαῆ εἶναι μᾶλλον γνωστὴ ἐν Παρισίοις ἢ ἐν Ἀθήναις ὅπου ὁ Κισλάρ ἀγᾶς οὐδέποτε ἔστειλεν ὡς Βοϊβόδαν μαῦρον εὐνούχον, ὅστις ἠδύνατο νὰ διηγηθῇ τὰ κατὰ τὴν Γιοχαῆν. Ὡσαύτως μόλις εἶναι τριάκοντα περίπου ἔτη ἀφ' ὅτου αἱ Ἀθηναὶ διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Κισλάρ-ἀγᾶ. Τοῦτο δὲ αὐτὴ αὕτη ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν τὸ ἐπέζητησεν».

Ὁ τοῦ Spon συνταξειδιώτης **George Wheler**, ἀκολουθῶν ἐν πᾶσιν αὐτόν, καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ συμφωνεῖ πληρέστατα καὶ μονονουχὶ ἐπὶ λέξει μεταφράζει τὴν σχετικὴν περικοπὴν τοῦ Spon· προσ-

τίθησιν ἐν τούτοις τινὰς ἐπεξηγηματικὰς ἐκφράσεις ἀξίας ἀναγραφῆς. Κυρίως σήμεϊσ', ὅτι οἱ Τούρκοι Διοικηταὶ ἐξηκολούθουν νὰ φέρωνται σκληρῶς πρὸς αὐτούς, μεθ' ὅλα τὰ προνόμια, ἅτινα εἶχον λάβει παρὰ τοῦ Κατακτητοῦ καὶ ἅτινα ἠναγκάσθησαν βραδύτερον νὰ τὰ ἀγοράσωσιν ἀκριβὰ. Ὅριζει καὶ αὐτὸς πρὸ τριάκοντα ἐτῶν τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ἀρχιευνούχου αἱ Ἀθῆναι — αὐτὴν πολὺν δυσκολίαν καὶ ἐξοδὰς — πρὸς ὃν καταφεύγουσιν ὁσάκις καταπιέζονται ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ Ἀρχιευνούχος ὀρίζει τίς θὰ εἶναι ὁ Βοεβόδας, ὁ Καδῆς καὶ ὁ Ἀγᾶς τοῦ φρουρίου. Ὡς πρὸς τὸ ἀξίωμα τῶν Δημογερόντων, οὓς ὀνομάζει Ἐπιτρόπους, συμφωνεῖ ἐπίσης πρὸς τὸν Spon ἀναβιβάζων αὐτοὺς εἰς ὁκτώ, ἀνὰ ἓνα ἐξ ἐκάστης συνοικίας λαμβανόμενους, αὐτολεξεῖ μεταφέρων καὶ τὰ περὶ τῶν μνημονευομένων οἰκογενειῶν παρὰ τοῦ Spon. Προστίθῃσι δὲ ὅτι οἱ ἐκ τῆς ἀρχοντικῆς τάξεως σπανίως ἀνέρχονται τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἐπιτρόπου, ἐὰν ἡ καθεστηκυῖα ἡλικία δὲν δώσῃ αὐτοῖς σοβαρότητα καὶ γενειάδα μακράν· διότι τότε πρῶτον ἀρχίζουσι νὰ τιμῶνται διὰ τοῦ τίτλου τῶν Γερόντων καὶ Ἀρχόντων, φέρουσι δὲ καὶ τὸν ὑψηλὸν μαῦρον πῖλον, ἐξ ὑφάσματος ὁμοιάζοντος τῷ τῶν τουρκικῶν ταπίτων, καὶ ἐνδύματα ὅμοια τοῖς τῶν Ἐπιτρόπων.

Ὁ Bernard Randolph (1671) ἐν τῇ γνωστῇ Περιγραφῇ αὐτοῦ σημειοῖ μόνον τὰ ἐξῆς: «Οἱ διοικηταὶ εἶναι ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας ὑπὸ τοὺς Τούρκους πόλεις. Οἱ Ἕλληνες ζῶσι πολὺ καλλίτερα ἐδῶ ἢ εἰς πᾶν ἄλλο μέρος τῆς Τουρκίας — ἐκτὸς τῆς Χίου, — ἐπειδὴ πρὸς ἀλλήλους διάγουσιν ὡς ἐν μικραῖς δημοκρατίαις. Ἐκλέγουσιν ὁκτὼ Ἀρχοντας, οἵτινες ἐξομαλύνουσι πᾶσαν διαφορὰν καὶ διεξάγουσι πᾶσαν δημοσίαν ὑπόθεσιν. Ὁ προστάτης αὐτῶν παρὰ τῇ Πύλῃ εἶναι ὁ τοῦ Σουλτάνου Ἀρχιευνούχος, ὅστις διαθέτει τὰ τῆς διοικήσεως τῆς πόλεως».

Ὁ Cornello Magni ἔγραψεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πληροφοριῶν τοῦ Spon, ὃν μάλιστα ἐπισκέψατο πρὸς τοῦτο εἰς Lyon, καὶ τινῶν ἰδίων, μισελληνικώτατος ὢν, καὶ πάντοτε ἐπιζητῶν νὰ κατειωρνεύσῃ σκληρῶς ἀλλὰ καὶ ἀηδῶς τοὺς δυστυχεῖς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἵτινες, ἀφοῦ ἀπώλεσαν τὰ πάντα, δὲν ἐνόουν ν' ἀπολέσωσι καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν αὐτῶν. Εἰς τοῦ Κισλὰρ ἀγὰ τὴν ἐπιρροὴν ἀποδίδει τὴν μεγάλην θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν ἣς ἀπολαύουσι. Σημειοῖ δ' ὅτι ὁ Ἀρχιευνούχος, ὅστις κυριαρχεῖ τῆς πόλεως καὶ ἀπολαμβάνει τὰς προσόδους αὐτῆς, ἦτο ὑπόχρεως εἰς προσφοράς τινὰς εἰς τι Τζαμί καὶ εἰς ἄλλα εὐαγῇ καθιδρύματα· πλὴν τούτων εἰς βάρος αὐτοῦ ἦτο καὶ ὁ μισθὸς τῶν τοῦ φρου-

ρίου ἀνδρῶν. Περὶ τῶν προϋχόντων τοῦ τόπου σημειοῖ ὅτι ἀνέρχονται εἰς δώδεκα περίπου οἰκογενείας, τινὲς τῶν ὁποίων δὲν λείπουν νὰ καυχῶνται δι' αὐτοκρατορικὰς γεννήσεις καὶ Παλαιολογικὰς καταγωγάς. » Εἶτα ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἐνδυμάτων τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν πύλων, οὓς οὐτοι διατηροῦσιν ὡς οἰκογενειακὰ κειμήλια μεταβαίνοντα ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν. Ἀναγράφει τοὺς γνωστοὺς Τούρκους ὑπαλλήλους, τοὺς δὲ Δημογέροντας ὀνομάζει *Ἐπιτρόπους* ἢ *Vecchiardi*, ἀντιπροσωπεύοντας τὸ σῶμα τῶν Ἀρχόντων.

Πλὴν τῶν ἐν τοῖς Περιηγηταῖς καὶ Συγγραφεῦσι τῆς Α' περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας ἀπαντῶσάν πληροφοριῶν περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις διοικητικοῦ συστήματος, ὡς πηγαὶ δύνανται νὰ θεωρηθῶσι καὶ αἱ σχετικαὶ περικοπαὶ αἱ ἀπαντῶσαι ἐν τῇ γνωστῇ ἡδὴ ἐκ τοῦ Α' τόμου τῆς παρούσης *Ἱστορίας* (σ. 25—36) *Ἐπιτομῇ* τοῦ *Περραιβοῦ*, δημοσιευθεῖση ἐν τοῖς *Μνημείοις* (τόμ. Α' σ. 28—40). Ταῦτα ἐξέθηκεν ὁ Περραιβὸς βεβαίως ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότων χρονολογικῶν σημειώσεων Ἀθηναίου, οὗτινος καὶ τὸ ὄνομα θὰ ἦτο ἰσως δυνατόν νὰ γνωσθῇ, ἂν ὅτε ἔζη ὁ Περραιβός, ὑπῆρχέ τις ἐνδιαφερόμενος περὶ τῶν τοιούτων.

Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος περικοπαὶ ἔχουσιν ὡς ἑξῆς :

α' Ἐπειδὴ ἡ πόλις Ἀθῆναι, ὑπετάχθη χωρὶς πόλεμον, χαριζόμενος ἀκόμη ὁ βασιλεὺς καὶ εἰς τὴν παλαιὰν αὐτῆς φήμην καὶ λαμπρότητα, εὐθὺς τὴν προσήλωσεν εἰς τὸ χαρεμεῖ, δηλαδὴ εἰς τὸν βασιλικὸν γυναικωνίτην, εἰς τὴν διαφέντευσιν τοῦ Ἀρχιευνούχου, διὰ χειρὸς τοῦ ὁποίου ἐστέλλετο τὸν καθέκαστον χρόνον ἓνας Βοεβόδας, συνάζοντας τὸν βασιλικὸν φόρον, ἡγουν χαράτζιον ἀπὸ τοὺς Γραικοὺς καὶ τὴν δεκατεῖαν ἐξ ἴσου ἀπὸ Τούρκους καὶ Γραικοὺς εἰς τὰ δέκα ἓνα.....».

α' Ἡ διοίκησις ἐστάθη ἀριστοκρατικὴ πάντοτε. Αἱ εὐγενέστεραι, πλουσιώτεραι καὶ παλαιότεραι φαμίλιαί εἰς τὴν Ἀθήνα ἦσαν αὗται κ.λ.ν.

α' Ἀπ' αὐτὰς ἐκλέγοντο διοικηταὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ ὀνομάζοντο μὲ ἐκεῖνο τὸ παλαιὸν ὄνομα *Ἀρχοντες*....».

α' Ἡ Ἀθήνα λοιπόν, ἀγκαλὰ ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν, εὐρίσκετο ὁμως εἰς ἀγαθὴν κατάστασιν, καὶ ἠδύνατο νὰ βαλθῇ πρὸς παράδειγμα εἰς τὰς λοιπὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος καθὼς καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἦτο ζηλευτὴ καὶ περίφημος. Ἡ μεγαλειτέρα τῆς εὐτυχίας συνίστατο εἰς τοὺς καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς πολίτας ὅπου εἶχεν, οἱ ὅποιοι εἰς εἶδος ἀριστοκρατίας ἐβαστοῦσαν πάντοτε τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως καὶ ἐκράζοντο μὲ ἐκεῖνο τὸ παλαιὸν ὄνομα *Ἀρχοντες*. Αὐτοὶ ἐπήγαγον κάθε ἡμέραν εἰς τὸ λεγό-

μενον Κονσέγιον, ἤγουν συμβούλιον, συμβουλευόμενοι διὰ τὰ πολιτικά, καὶ μίαν φορὰν τὴν ἐβδομάδα, τὴν δευτέραν, ἐσυνάζοντο εἰς τὴν Μητρόπολιν μέσα εἰς τὴν Σύνοδον μαζῇ μὲ τὸν Ἀρχιερέα καὶ ἔκρινον τὰς διαφορὰς καὶ ὑποθέσεις καθενὸς ὁποῦ εἶχον ἀναμεταξύ τους, καὶ ἔπρεπε νὰ στέρξουν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν Ἀρχόντων. Πρὸς τὸν Βοεβόδαν, καὶ Καδῆν δὲν ἐσύχναζον, εἰμὴ μόνον κάθε Παρασκευὴν πρὸς χαιρετισμόν. Διὰ δὲ τὰς συμπιπτούσας πολιτικὰς χρείας, καὶ διὰ ὅσους εὐρίσκοντο εἰς τὴν φυλακὴν διὰ διαφόρους προφάσεις, εἶχον δύο νεωτέρους κατὰ τὴν ἡλικίαν, ἢ ἀπὸ τὴν ἰδίαν τάξιν τῶν Ἀρχόντων, ἢ ἀπὸ τὴν δευτέραν, οἱ ὁποῖοι ἐκράζοντο Ἐπίτροποι τῆς Πολιτείας. Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ Ἐπίτροποι ἐπήγαιναν χρείας τυχούσης εἰς τὸν Βοεβόδαν καὶ Καδῆν, πεμπόμενοι κατὰ πάντα ἀπὸ τὴν συμβουλὴν καὶ γνώμην τῶν Ἀρχόντων, καὶ ὠμίλουν ἐλευθέρως τὰ δέοντα ὡς ἀπὸ τὸ στόμα ὅλης τῆς Κοινοῦότητος. Ἐὰν ὅμως κάμμίαν φορὰν ἐτύχαινε κάμμία μεγαλητέρα χρεία ἢ οἱ Ἐπίτροποι δὲν εἰσηκούοντο εἰς τὸν Βοεβόδαν καὶ Καδῆν, τότε ἐπήγαιναν οἱ Ἀρχοντες. Ὁ Βοεβόδας εἶχε χρέος νὰ προσφέρεται καλὰ μὲ τοὺς Ἀρχοντας τουτέστι νὰ ἐξακολουθῇ εἰς τὴν γνώμην τους· καὶ οὕτως ἂν ἤθελον τὸν ἐκρατοῦσαν καὶ διὰ τὸν δευτέραν, εἶτε μὴ, μόλις ἐτελείωνε τὸν πρῶτον χρόνον. Ὁ λαὸς ἐπρόσφερεν ἄκρον σέβας καὶ τιμὴν εἰς τοὺς Ἀρχοντας, ὥστε ὁποῦ ἐσυστέλλοντο νὰ ἀπεράσουν καὶ ἀπὸ τὸν τόπον ὁποῦ ἐκάθοντο, καὶ οὐ μόνον οἱ Γραικοί, ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι οἱ ἴδιοι εὐλαβοῦντο τοὺς Ἀρχοντας· διότι οἱ περισσότεροι ἦσαν γέροντες εἰς τὴν ἡλικίαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν φρόνησιν· ὁμοίως καὶ οἱ Ἀρχοντες ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὸν λαὸν μὲ ἀγάπην πατρικὴν, καὶ ἀψυχροῦσαν τὰ κοινὰ χρήματα, καθὼς καὶ τὰ ἐδικὰ των· διότι δὲν ἐμεταχειρίζοντο τὰ κοινὰ διὰ πορισμὸν καὶ κέρδος, ἀλλὰ μόνον διὰ καθαρὸν πατριωτισμὸν.... Ἐξ ἀπὸ τὸ βασιλικὸν χαράτζι ἄλλο τι δὲν ἐπλήρωναν, εἰμὴ μόνον ἀπὸ ἓν γρόσι τὸν χρόνον οἱ οἰκοκύριοι, αἱ δὲ χῆραι ἀπὸ μισόν, καὶ αὐτὸ ὠνομάζετο Ἀλατζάτικον, ἐπειδὴ δίδοντες τοῦτο ἐλάμβανον ἓν κοιλὸν ἄλας. Αὐτὸ τὸ δόσιμον τὸ ἐδέχοντο οἱ Ἀρχοντες, καὶ μὲ αὐτὸ ἐκυβερνοῦσαν τὰς τυχούσας χρείας, καὶ τὰ ἐξόδα τοῦ Κοινοῦ».

Αἱ ἐν ταῖς ἀνωτέρω δημοσιευθείσαις περικοπαῖς ἐνυπάρχουσαι διαφωναίαι ὡς πρὸς τὸ διοικητικὸν σύστημα τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἰδίως ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἐξαρθήσεως αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἀναδείξεως καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν Δημογερόντων κλ. ἐξακολουθοῦσιν ἀτυχῶς καὶ μονονουχὶ ἐπαυξάνουσι καὶ ἐπὶ τῶν Συγγραφέων καὶ

Περιγηγτων των εις την Β' περιόδον της Τουρκοκρατίας ἀνηκόντων, τὰς γνώμας των ὁποίων ἐπὶ πολὺ θὰ ἐμηκύνομεν τὸ παρὸν κεφάλαιον ἂν ἤδη παρετίθεμεν.

Ὁ Depping λόγου χάριν σημειοῖ, ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ των οἰκογενειῶν ἐκλέγουσι κατ' ἔτος εἰς δημοσίαν συνέλευσιν τέσσαρας ἄρχοντας, ἐπιπεφορτισμένους ὅπως μεριμνῶσι περὶ τῆς εὐημερίας τῆς πόλεως καὶ ὑπερασπίζωσι τὰ δίκαιά της παρὰ τῷ Διοικητῇ· ὅτι οἱ Ἄρχοντες οὗτοι, οἵτινες κατώρθωσάν ποτε ν' ἀνακληθῇ καταπιεστικὸς Βοϊβόδας, συνεδριάζουσιν ὡς ὁ Λόρδος Δήμαρχος καὶ οἱ Πάρεδροι (Aldermen) τοῦ Λονδίνου καθ' ἑκάστην, ὅπως κρίνωσι τὰς μεταξὺ των πολιτῶν ἀναφυομένας διαφοράς προλαμβάνοντες οὕτω τὰς ἐνώπιον τοῦ Καδῆ δίκας. Εἰτα θαυμάζει πῶς αἱ Ἀθῆναι εἶχον τότε Ἄρχοντας, ἐλευθέρως παρὰ τοῦ λαοῦ ἐκλεγομένους, ἐνῷ ἡ Γαλλία, ἡ Αὐστρία, ἡ Πρωσία, ἡ Ρωσία ἐστεροῦντο τότε τοιούτων δικαιωμάτων· κατακρίνει δὲ τοὺς περιγηγτὰς τοὺς κατειρωνευομένους τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὴν μέσῃ τῆς τουρκικῆς καταπίεσεως καθίδρυσιν ἀρχόντων ἐνθυμιζόντων ἐν των ὑψηλοτέρων ἀξιωματῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Εἰτα ἀναγράφει τὰς καταπίσεις των Τούρκων, παραλύντων τὰς ἐλευθερίας αὐτῶν, σημειοῖ δὲ καὶ τὰς προσπάθειάς των ἀρχόντων πρὸς ὑπεράσπισιν των ὑποπεσόντων εἰς ἐγκλημα, παραθέτων καὶ τὰς περὶ τούτου ἐκφράσεις τοῦ περιγηγτοῦ Olivier. Τὸ ἔργον τοῦ ὑπερασπίζειν τοὺς ἐντοπίους ἀπέναντι των τουρκικῶν ἀρχῶν εἶχον, κατ' αὐτόν, δύο Ἐπίτροποι ἐξαρτῶμενοι παρὰ των Ἀρχόντων· πρὸς τούτοις καὶ ἐκάστη συνοικία τῆς πόλεως εἶχε καὶ τὸν Ἐπίτροπόν της ἢ Ἐπιθεωρητὴν, δικαστικὸν ἄρχοντα, ὃν οἱ πολῖται ἐξέλεγον κατ' ἔτος· σημειοῖ δὲ καὶ τὰ καθήκοντα αὐτῶν. Οἱ Τούρκοι, ἐπάγεται, εἶχον ἐν Ἀθήναις ἓνα Βοϊβόδα, διὰ τὴν εἰσπραξίν των φόρων, ἓνα Καδῆν διὰ τὴν δικαιοσύνην, καὶ ἓνα Μουφτῆν διὰ τὰς θρησκευτικὰς ὑποθέσεις....

* * *

Ἦδη πρὶν ἢ ἐκφέρωμεν τὴν ἡμετέραν γνώμην ἐπὶ πάντων τούτων, ἰδῶμεν τί πρεσβεύουσιν οἱ πρὸ ἡμῶν τὰ τοῦ διοικητικοῦ συστήματος των Ἀθηναίων ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἱστορήσαντες.

Ὁ Σουρμελῆς (1842) ἐν μὲν σελίδι 76ῃ μεταφέρει τὴν γνωστὴν περικοπὴν τῆς Ἐπιτομῆς τοῦ Περραιβοῦ ἀποδίδων αὐτὴν εἰς τὸν Ἰω. Βενιζέλον, ἀφοῦ προηγουμένως καὶ ἐν σελίδι 43 σημειοῖ ὅτι ὁ Μωάμεθ τιμῶν τὰς Ἀθῆνας «πρόσῃλωσεν αὐτάς εἰς τὸν βασιλικὸν γυναικωνίτην του ὅπερ ἦν παρὰ τοῖς Τούρκοις ἡ μεγαλειτέρα τιμὴ εἰς τοὺς ὑποτε-

λαῖς· διότι ἡ σκέπη καὶ ἡ προστασία τοῦ βασιλικοῦ γυναικωνίτου ἔθεωρεῖτο ἱερόν τι καὶ ἀξιοσέβαστον»· ἐν δὲ σελίδι 49—54 οὕτως ἀφηγείται τὰ τοῦ διοικητικοῦ συστήματος τῶν Ἀθηναίων, οὐδεμίαν ἐκ τῶν ἐκτεθεισῶν πηγῶν λαβὼν, ὡς φαίνεται, ὑπ' ὄψιν. Κατ' αὐτὸν οἱ Βενετοὶ ἐρχόμενοι εἰς Πειραιᾶ διώκουσι τοὺς Τούρκους καὶ μὲ πολλὴν αἱματηρὰν μάχην κυριεύουσι τὰς Ἀθήνας τῷ 1467...» Κατόπιν δέ, «κυριεύσαντες οἱ Τοῦρκοι τὴν Χαλκίδα καὶ ὅλην τὴν Εὐβοίαν ἀπὸ τοὺς Βενετούς τῷ 1470 μῆνα Ἰουλίον, ἔλαβον ἀναιμωτὶ καὶ τὰς Ἀθήνας. Ὁ Σουλτάνος ὅμως δὲν εἶχεν ὀργισθῇ κατὰ τῶν Ἀθηναίων, γνωρίζων ὅτι οἱ ἐχθροὶ του εἶναι οἱ Βενετοὶ· μ' ὅλον τοῦτο δὲν τοὺς ἀφῆκεν εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν τὴν ὁποίαν ἀπελάμβανον πρότερον· διότι μέχρι τοῦδε διοικοῦντο αἱ Ἀθηναὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους Ἀθηναίους πληρόντες μόνον εἰς τὴν Πόρταν τὸν προσδιωρισμένον φόρον τῆς ὑποτελείας· ἀλλ' ἀπὸ τῆς περιστάσεως ταύτης ἀπεφάσισεν ἡ Πόρτα νὰ πέμπῃ κατ' ἔτος ἓνα Βοϊβόδαν ἔχοντα τὴν Ἀρχὴν του εἰς δύο διηρημένην, τὸ μὲν νὰ εἰσπράττῃ τὰ δικαιώματα τοῦ δημοσίου ταμείου, τὸ δὲ νὰ ἐπιτηρῇ τὰ κινήματα τῶν κατοίκων καὶ νὰ διατηρῇ τὴν ἡσυχίαν τοῦ τόπου. Ὁ Βοϊβόδας οὗτος ἐστέλλετο ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν Ἀρχιευνοῦχον τοῦ βασιλικοῦ γυναικωνίου διὰ τὴν προστασίαν αὐτοῦ, ἐπὶ ἐτησίᾳ μισθώσει τῶν ἐθνικῶν προσόδων».

Τὴν διοίκησιν τοῦ τόπου διαιρεῖ λίαν ὀρθῶς εἰς *ἐξωτερικὴν* (δηλ. Τουρκικὴν, τὴν καὶ *ἐξωτικὴν* τότε λεγομένην) καὶ εἰς *ἐσωτερικὴν* (δηλ. Ἑλληνικὴν). Ἐξωτερικὴν θεωρεῖ τὴν τοῦ Βοϊβόδα, τὴν τοῦ Καδῆ καὶ τὴν τοῦ Φρουράρχου· ἐσωτερικὴν δὲ τὴν τῶν Δημογερόντων, περὶ τῆς δικαιοδοσίας τῶν ὁποίων καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκλογῆς σημειοῖ τινά, ὧν τὴν ὀρθότητα θέλομεν ἐξελέγξει.

Ὁ **Γ. Κωνσταντινίδης** μεταφέρει καὶ αὐτὸς τὴν γνωστὴν περικοπὴν τοῦ Περραιβοῦ ὡς ἔκθεσιν Ἰω. Βενιζέλου. Κατὰ τὰ ἄλλα δὲ δέχεται ὅτι ὁ Μωάμεθ ὅπως δείξῃ τὴν εὐαρέσκειάν του κατέταξε τὰς Ἀθήνας μεταξὺ τῶν τιμαρίων τοῦ χαρεμίου του, διότι αἱ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ χαρεμίου ὑπαγόμεναι χῶραι ἐξηρτῶντο ἀπὸ τοῦ Ἀρχιευνούχου τοῦ Σουλτάνου καὶ διωκοῦντο διὰ διοικητῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀμέσως διοριζομένων ἡπιώτερον ἢ αἱ ἄλλαι ὑπὸ τὴν σουλτανικὴν κυριαρχίαν ὑπαγόμεναι χῶραι. Ἐν ἔτει ὅμως 1460, κατὰ τὴν δευτέραν δηλ. ἐπισκεψίν του, «τὰς παραχωρηθείσας πρότερον τῇ πόλει ἐλευθερίας καὶ τὰ προνόμια ἐτροποποίησεν ἐπὶ τὸ ἀσφχλέστερον καὶ περιώρισε διὰ τοῦ διορισμοῦ καὶ ἐνὸς Τούρκου διοικητοῦ τῆς πόλεως (Βοϊβόδα, περιοδικῶς

ὑπὸ τοῦ Ἀρχιευνούχου διοριζομένου) ἐκτὸς τοῦ φρουράρχου τῆς Ἀκροπόλεως, ὅστις μέχρι τοῦδε ἦν ὁ μόνος ὀθωμανὸς ἄρχων ἐνταῦθα». Κατωτέρω δὲ ἀναλύων τὰς γνώμας του ταύτας προστίθῃσι καὶ τὸν Καδῆν καὶ τοὺς Δημογέροντας ὧν τὰ καθήκοντα καὶ τὴν δικαιοδοσίαν ἀναπτύσσει κατὰ τὸν Σουρμελῆν.

Ὁ Herzberg τὰ ἐξῆς σχετικὰ σημειοῖ (σελ. 219 τῆς ἑλλ. μεταφράσεως Λόντου): «Ἐτέλουν δ' αἱ Ἀθηναὶ ὑπὸ τῷ Kislaer Aga ὃς ἀρχηγὸς μὲν ἦτο τῶν Αἰθιοπῶν εὐνούχων, τὰ πιστὰ δὲ εἶχε παρὰ τῷ Σουλτάνῳ, ὃς ὕστερον διὰ βοῦδοδῶν τὴν πόλιν διώκει. Τοῦρκος δὲ διοικητὴς (Disdar Aga) μετὰ φρουρᾶς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀνελθὼν ἔστησε μὲν τὴν ἑδραν αὐτοῦ ἐν τοῖς ἀρχαίοις καὶ νέοις οἰκοδομήμασι τῶν Προπυλαίων, οἷς στρατῶσι καὶ ὅπλοθήκῃ ἐχρήσατο, ἐνεκαθίδρυσεν δὲ ἐν τῷ Ἐρεχθεῖῳ τὸ χαρέμιον αὐτοῦ». Καὶ οὐδὲν ἕτερον.

Ὁ Σ. Λάμπρος, πρῶτος ποιούμενος χρῆσιν καὶ ἄλλων πηγῶν πλὴν τοῦ Spon, τοῦ Ἰ. Βενιζέλου (:) καὶ Σουρμελῆ, ἐν διατριβῇ μὲν αὐτοῦ «Οἱ δύο Λησμονηθέντες», καταχωρισθεῖσιν ἐν τῇ Ἑστία τῷ 1887, μεταφέρει τὴν περὶ Βασιλικῆς γνωστὴν ἀφήγησιν τοῦ Guillet — ὃν, παραδόξως, ὀνομάζων de le Guilletière, δέχεται ὡς πράγματι ἐπισκεψάμενον τὰς Ἀθήνας περὶ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος — ἀναγνωρίζει δ' ὡς ὀρθῶς ἔχοντα τὰ ἐν αὐτῇ, προτείνων καὶ τὸν ὀνοματισμὸν ὁδοῦ διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς Βασιλικῆς. Ἀναγράφει δὲ πρὸς τοῦτοις καὶ τὰ κατὰ τὸν Λίμπωνα αὐτὴν τῶν προνομίων ὑπὲρ ὧν ἐδούλευσεν ἡ Ἀθηναία ὁδάλισκη ἐν τῷ γυναικωνίτῃ τοῦ Σουλτάνου πεσόντα θῦμα», καθότι «ζήσας (ὁ Λίμποντας) ἐν τῇ ξένῃ καὶ ἱκανῶς μορφωθείς, ἀνήκων δ' εἰς ἓνα τῶν ἐγκρίτων οἰκῶν τῆς πόλεως... βαρυθύμως ἔβλεπε τὴν πόλιν δουλεύουσιν εἰς τοὺς Ἀγαρηνοὺς. Ἡ ψυχὴ του δὲ ἤλγει ὅτε ἔβλεπε καὶ αὐτὰ τὰ προνόμια, ἅτινα εἶχον χορηγηθῇ εἰς τὴν πόλιν ὑπὸ τοῦ Ἀχμέτ, προσάρτησαντος τὰς Ἀθήνας εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Κισλάρ ἀγά, καταπατούμενα ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπιτρόπων τοῦ Ἀρχιευνούχου».

Ἐν τῷ ἄρθρῳ δὲ αὐτοῦ «Ἀθῆναι», τῷ δημοσιευθέντι ἐν τῷ Ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ Ν. Πολίτου καὶ λοιπῶν (τόμ. Α'. σελ. 202), σημειοῖ ὅτι «αἱ Ἀθῆναι ἀπετέλουν μέρος τοῦ Πασαλικίου τοῦ Εὐρίπου . . . Ἰδίως δὲ ἡ Ἀττικὴ ἦτο καζῆς, οὗ αἱ εἰσπράξεις διωκοῦντο ὑπὸ βοῦδοδά διοριζομένου κατ' εὐθείαν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου. Ἀλλ' ἡ πόλις, προστίθῃσιν, οὐ μικρὰ ἔπασχεν ἐκ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν πασάδων τῆς Εὐβοίας καὶ διὰ τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς ἰδίᾳ τις εὐεργεσία τῶν Ἀθηναίων

ἡ ἐξάρτησις τῆς πόλεως κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸν Κισλάρ ἀγᾶ ἥτις παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Ἀχμέτ τοῦ Α' (1603—1617)». Ἀναγράφει δὲ τὴν γνωστὴν ἱστορίαν τῆς Βασιλικῆς, σημειῶν ὅτι «ἐκτοτε ὁ Ἀρχιευνούχος ἦτο ὁ διορίζων τὸν Βοϊβόδαν· μεταβολὴ δὲ ἐπῆλθεν εἰς τὴν διοίκησιν ἀπὸ τοῦ 1760 ὅτε αἱ Ἀθηναὶ ἐγένιναν *μαλικιανές*, ἦτοι ἀτομικὴ ἰδιοκτησίᾳ τοῦ Σουλτάνου, μετὰ δὲ τινὰς δεκαετηρίδας, ὅτε τελευτῶντος τοῦ ἰζ' αἰῶνος εἰσῆχθησαν εἰς τὸ Τουρκικὸν κράτος αἱ στρατιωτικαὶ καὶ διοικητικαὶ μεταρρυθμίσεις Σελήμ τοῦ Γ'. αἱ Ἀθηναὶ ἀνετέθησαν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Τζελεπῆ ἐφέντη τοῦ ἔχοντος τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀρτίσυστάτου πολεμικοῦ ταμείου καὶ τὴν γενικὴν ἐποπτεῖαν πάντων τῶν φρουρίων».

Εἶτα σημειῶν τὰς γνωστὰς ἤδη, ἐκ τῶν ἀνωτέρω ρηθέντων, τουρκικὰς ἀρχάς, ἐρχόμενος εἰς τοὺς δημογέροντας καὶ δεχόμενος τὴν γνώμην ἡμῶν ὅτι ἐξ ὠρισμένης οἰκογενειακῆς τάξεως ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ἐκλέξῃ τοὺς προεστώτας αὐτοῦ ὁ Ἀθηναῖκος λαὸς καὶ δὴ κατὰ παράδοσιν ἐκ δώδεκα βυζαντινῆς πιθαρὸν ἐπισημότητος οἰκογενειῶν, ὧν τὰ μέλη ἔφερον ἰδίαν ἐνδυμασίαν, προστίθησιν ὅτι «προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ ἐκ τῆς δευτέρας τάξεως, τῶν οἰκοκυράων, ἐξελέγοντο προεστώτες». Ἀναγράφων δὲ καὶ τὰ περὶ τῶν καταπιέσεων τῶν διαφόρων βοεβοδῶν ἐκτίθησι τὰ κατὰ τὸν Λίμπωνα.

Ὁ **Gregorovius** (1889) ἐν τῷ Ἐπιλόγῳ τῆς μεσαιωνικῆς τῶν Ἀθηνῶν ἱστορίας, ὁμιλῶν ἐν παρόδῳ καὶ περὶ τῶν Τουρκοκρατουμένων Ἀθηνῶν, θεωρεῖ τὸν Βοϊβόδαν ὡς ἀνέκαθεν διοικητὴν τῆς πόλεως, πρὸς δὲ ἑτέρας ἀρχὰς ὀνομάζει τὴν τοῦ Δισδάρη, τοῦ Καδῆ καὶ τὴν Γερουσίαν τῶν προϋχόντων Ἀθηναίων (Συμβούλιον τῶν Γερόντων).

* *

Ἐκ δὲ τῶν, ἐν συγγράμμασι γενικωτέρου θέματος, περὶ Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας λόγον ποιουμένων :

Ὁ **Σκαρλάτος Βυζάντιος** (1869) ἐν τῇ «Κωνσταντινουπόλει» αὐτοῦ (τόμ. Γ', σελ. 55) σημειοῖ: «Αἱ Ἀθηναὶ διφκοῦντο ὑπὸ *χασεκή* ὃν διώριζεν ὁ κατὰ καιρὸν Κχιζλάρ-ἀγᾶς, ἀφ' ὅτου Ἀθηναῖαι τις ὀνόματι Βασιλική, ἑπαρθεῖσα ὡς φόρος εἰς τὸ Σαράϊ καὶ καταντήσασα Κχαδὶν ἐζήτησε τὴν χάριν ταύτην παρὰ τοῦ Σουλτάνου ὑπὲρ τῆς πατρίδος της ὅπως ἀσφαλίσῃ αὐτῇ διοίκησιν ἀνεπαχθῇ», τὴν περὶ Βασιλικῆς παράδοσιν λαβὼν, ὡς σημειοῖ, παρὰ τοῦ Guillet.

Ὁ Π. Ἀραβαντινὸς ἐν τῇ Χρονογραφίᾳ τῆς Ἡπείρου (τόμ. Β', σ. 8) σημειοῖ: «Ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἡ Ἀττικὴ καὶ αἱ Ἀθηναὶ δι-
οικοῦντο ὑπο τοῦ κατὰ καιρὸν ἀρχιναύαρχου τοῦ Σουλτάνου».

Ὁ Ν. Γ. Μοσχολάκης (1882) ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ: «Τὸ ἐν Ἑλλάδι δημόσιον δίκαιον ἐπὶ Τουρκοκρατίας» σημειοῖ περὶ Ἀθηναίων, ὅτι αὐταὶ κατ' ἐξαίρεσιν ὑπήχθησαν ἀνέκαθεν οὐχὶ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν πασᾶ ἄλλ' εἰς τὸν Κισλάρ ἀγᾶν εἰς ὃν ἀνῆκον καὶ αἱ τῆς χώρας πρόσδοι». Σημειοῖ τὰς γνωστὰς Τουρκικὰς ἀρχὰς (Βοεβόδα, Καδῆ καὶ Δισδά-
ρη) ἀναγνωρίζει ἀπολυάριθμον συμβούλιον Ἐπιτρόπων, Γερόντων ἢ Ἀρχόντων, μὴ ὀρίζων τὸν ἀριθμὸν τοῦ συμβουλίου τούτου, τῶν μελῶν διακρινομένων ἐκ μικροῦ τινὸς πύλου, ὃν μόνον αὐτοὶ ἔφερον». «Τὸ συμβούλιον τοῦτο, δέχεται ὅτι ἐξελέγετο ἰσοδύναμος ἐκ τῶν ἀρίστων μελῶν τῆς κοινότητος», ἀναγράφει δὲ καὶ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ κατὰ τὸν Guillet καὶ τὸν Περραιβόν, ὁρθῶς παρατηρῶν ὅτι, «εἰς τοὺς ὀθωμανικοὺς ὑπαλλήλους ἀπέμεινε μικρὰ ἐξουσία, ἔτι δὲ ὀλιγώτερον στάδιον αὐθαίρε-
σίας, καθότι ἐπὶ τῷ παραπόνῳ τοῦ Συμβουλίου (τῶν Γερόντων) παρὰ τῷ Κισλάρ ἀγᾶ μετετίθεντο οὗτοι ἢ ἐπαύοντο».

Ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος (1887) ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλ-
ληνικοῦ Ἔθνους (τόμ. Ε', σελ. 559—567) ὁμιλεῖ καὶ περὶ Ἀθηναίων ἐπὶ Τουρκοκρατίας κατὰ τὸν Guillet κυρίως· δέχεται συνεπῶς ὅτι αἱ πόλεις δὲν ὑπήγετο εἰς πασᾶν, ἀλλ' ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὸν Κισλάρ-Ἀγασί, ἦτοι τὸν Ἀρχιευνούχον τοῦ Βασιλικοῦ Σεραίου, ὅστις ἀντεπροσωπεύετο ὑπὸ τριῶν ἀξιωματικῶν: τοῦ Βοεβόδα ἦτοι τοῦ διοικητοῦ τῆς πόλεως, τοῦ Δισδάρη ἦτοι τοῦ φρουράρχου τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Καδῆ. Τὰ δὲ τῶν χριστιανῶν πράγματα διωκοῦντο ὑπὸ 24 δημογερόντων ἐκ τῶν προκριτωτέρων χριστιανικῶν οἰκογενειῶν. Οἱ Δημογέροντες διωρί-
ζοντο διὰ βίου καὶ ἡ χηρεύσασα αὐτῶν θέσις ἀνεπληροῦτο διὰ τῆς ψή-
φου τῶν ἐπιζώντων....»

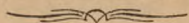
Τέλος ὁ Ἑμμ. Λυκούδης (1889) ἐν τῷ Ἐκλογικῷ Κώδικι, ἀποτελοῦντι μέρος τῆς μετὰ τοῦ Γ. Φιλαρέτου ἐκδιδομένης Νομικῆς Βιβλιοθήκης, τὰ ἐξῆς σημειοῖ ἐν τῷ «περὶ Κοινοτήτων ἐπὶ τῆς Ὀθωμα-
νικῆς δεσποτείας» κεφαλαίῳ (σελ. 33—35), ἐπόμενος τῷ Περραιβῷ, Guillet, Spon, Wheler καὶ Κωνσταντινίδῃ, ὧν μεταφέρει γνώμας τι-
νάς, ἐπάγεται δέ: «Ἐν τῇ κοινότητι τῶν Ἀθηναίων οὐδόλως ἀπαντῶμεν τὴν καθολικὴν ψῆφον ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἡ Δημοκρατικὴ πόλις ἦς αἱ

κατὰ φαντασίαν ἀναμνήσεις ἀποτελοῦσι τὴν Μέκκαν τῶν ὁπαδῶν τῆς δημοκρατικῆς δημοκρατίας, εἶχε καὶ τότε ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα λίαν συνεσφιγμένον σύστημα ἐκλογῆς, διὰ περιορισμοῦ τοῦ ἐκλογικοῦ δικαιώματος μεταξὺ τῶν ἀρίστων, οἵτινες ἐξέλεγον τὸ συμβούλιον τῶν Ἐπιτρόπων ἢ Γερόντων ὅπερ διώκει τὰς Ἀθήνας, ἐκλεγομένων τῶν μελῶν αὐτοῦ ἰσοβίως».

* * *

Τὰς ἀνωτέρω γνώμας, μὴ ἐν ἀρμονίᾳ προφανῶς διατελούσας, καλούμεθα ὅπως ἐξελέγξωμεν, συμβιβάζσωμεν καὶ συμπληρώσωμεν κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν.

Πρὸς τοῦτο δεόν νὰ ὁμιλήσωμεν διακεκριμένως περὶ τῶν *Τουρκικῶν* καὶ τῶν *Ἑλληνικῶν* ἀρχῶν.

ΤΟΥΡΚΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ

Ὅπως ὀρίσθῃ ὡς οἶόν τε ἀκριβῶς τὸ εἶδος τῆς Τουρκικῆς διοικήσεως καὶ ἡ δικαιοδοσία τῶν Τούρκων ὑπαλλήλων ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τῆς Τουρκικῆς μέχρι τῆς Βενετικῆς κατακτήσεως (1458—1687) ὅπερ διάστημα χρόνου ἀποτελεῖ τὴν ιστορουμένην Α' περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, δεόν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐπὶ τριῶν κυρίως ιστορικῶν σημείων :

Α'. Ἐπὶ τῆς κατακτήσεως τῶν Ἀθηνῶν (1458).

Β'. Ἐπὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Εὐβοίας (1470).

Γ'. Ἐπὶ τῆς Βασιλείας Ἀχμέτ τοῦ Α' (1603—1617).

Ἀκούσωμεν τὰς ἀμεσωτέρας καὶ ἀσφαλεστέρας πηγάς.

Καὶ πρῶτον ἐπισκοπήσωμεν τὰ τῆς κατακτήσεως καὶ ἴδωμεν τὰ περὶ τῶν ἐπιδαψιλευθέντων προνομίων πιστευόμενα.

* * *

Ὁ σύγχρονος Ἀθηναῖος ιστορικὸς Χαλκοκονδύλης οὐδὲν ἀναφέρει περὶ προνομίων ἐπιδαψιλευθέντων τοῖς Ἀθηναίοις ὑπὸ τοῦ Κατακτητοῦ, καὶ δὴ ἐν τῷ ἀποσπάσματι τῷ ἀφορῶντι εἰς τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν τοῦ Μωάμεθ σημειοῖ ἀπλῶς τὴν εὐαρέσκειαν τοῦ Μωάμεθ, διότι ἐγένετο κύριος τοιαύτης πόλεως καὶ τὸν πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν θαυμασμόν του· ἐν δὲ τῇ μετὰ τοῦ Ὁμάρ καὶ τοῦ Φράγκου μνημονευομένη συνθήκῃ πρόκειται ἀπλῶς καὶ μόνον περὶ τοῦ Φράγκου, παραδίδοντος τὴν Ἀκρόπολιν καὶ λαμβάνοντος τὴν Βενετίαν. Περὶ Ἀθηνῶν καὶ Ἀθηναίων οὐδὲν λέγει. Ἀπορον δὲ ἀληθῶς πόθεν ἐξήγαγον, πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως μάλιστα τοῦ Κριτοβούλου, ὅτι ἐδόθησαν διὰ τῆς συνθήκης ταύτης προνόμια εἰς τὴν πόλιν, ἅτινα ἐπεκύρωσεν ὁ Μωάμεθ ! . . . Ἐν δὲ τῷ ἀποσπάσματι τῷ ἀφορῶντι εἰς τὴν δευτέραν ἐπίσκεψιν τοῦ Σουλτάνου, σημειοῦται ὅτι ὁ Μωάμεθ ὠργίσθη μαθὼν περὶ τεκταινομένης συνωμοσίας μετὰ τῶν

Ἀθηναίων καὶ τοῦ Φράγκου, καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου αἰς κίνδυνον ἀφίκοντο αὐτοὶ τε καὶ ἡ πόλις», ἀλλ' ὅτι ἀναπεισθεὶς ὁ βασιλεὺς ἠρκέσθη εἰς τὸ νὰ συλλάβῃ «δέκα τῶν ἀστῶν, ἄνδρας τοὺς ὀλβιωτέρους, καὶ ἀπαγαγὼν τούτους» νὰ κατοικήσῃ εἰς Βυζάντιον, νὰ διατάξῃ δὲ καὶ τὸν φόνον τοῦ Φράγκου κλπ. Καὶ οὐδὲν ἕτερον.

Μόνον εἰς τὸ οὐ πρὸ πολλοῦ ἀνακαλυφθὲν σύγγραμμα τοῦ Κριτοβούλου, γραμματέως τοῦ Κατακτητοῦ, σημειοῦται (βιβλίον Γ'.) ὁ πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸ παρελθὸν αὐτῶν ἔρως τοῦ Μωάμεθ, ὡς ἐκ τοῦ ὁποῖου «τοὺς οἰκήτορας ταύτης, αἰδοὶ τῶν προγόνων φιλανθρώπως τε εἶδε καὶ ἔδωρῆσατο πολυτρόπως, καὶ πάντων ὧν ἤτησαν ἔτυχον παρ' αὐτοῦ». Τόρα, ἂν ὁ φιλαθηναϊσμός τοῦ Μωάμεθ καὶ ἡ μελέτη τοῦ παρελθόντος τῆς πόλεως — αἰσθήματα καὶ γνώσεις ὧν δὲν μετεῖχεν ὁ λαὸς του — θεωρηθῶσιν ὡς ἀτομικαὶ σκέψεις τοῦ Κριτοβούλου, πάλιν ἔχομεν ῥητὴν καὶ ἀναμφισβήτητον μαρτυρίαν ὅτι ὁ Μωάμεθ ἔδωρῆσατο εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅ,τι ἐζήτησαν παρ' αὐτοῦ. Τί ἐζήτηθη καὶ τί ἐδόθη δὲν σημειοῦται. Ὅ,τι ἂν εἴπωμεν περὶ τούτου ὁμιλοῦμεν ἐξ ἀποκαλύψεως καὶ εἰς οὐδεμίαν στηριζόμεθα πηγὴν. Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους αἰῶνας — δύο ὀλοκλήρους μετὰ τὴν κατάκτησιν — ἄρχονται μνημονευόμενα ὠρισμένα προνόμια τῆς πόλεως, θὰ ἴδωμεν τί ἐξ αὐτῶν δύναται καὶ τί δὲν δύναται νὰ ἀνατρέξῃ εἰς τὴν κατάκτησιν.

Εὐνόητος εἶναι ἡ σημασία τῆς ἐξετάσεως κατὰ πρῶτον τῆς διοικητικῆς περιφερείας εἰς ἣν ἀνήκον αἱ Ἀθῆναι.

Ἐν ταῖς ἐπισήμοις ἀνακοινώσεσι τῆς Κυβερνήσεως βλέπομεν τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα διαιρουμένην εἰς πέντε Σαντζάκια: α'. τῆς Εὐρίπου, β'. τῶν Τρικκάλων, γ'. τῆς Ναυπάκτου, δ'. τοῦ Καρελίου καὶ ε'. τῶν Ἰωαννίνων», τὰς δὲ Ἀθήνας, ὡς εἶπομεν, ἀνηκούσας, μετὰ τῆς Εὐβοίας, Θηβῶν, Λεβαδίας, Τουρκοχώρου, Βουδουνίτζης, Ζητουνίου, Ταλαντίου, Σαλῶνων, Λιδωρικίου καὶ Μαλανδρίνου εἰς τὸ α'. Σαντζάκι, τὸ τοῦ Εὐρίπου· ὡς ἐκ τούτου καὶ ὁ ἐν Χαλκίδι διαμένων Πασᾶς τοῦ Σαντζικίου τούτου, «Πασᾶς τῆς Εὐρίπου» ἐκαλεῖτο.

Ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἀπετέλουν ἀνέκαθεν μέρος τοῦ Πασαλικίου τοῦ Εὐρίπου δέχεται, ὡς εἶδομεν, καὶ ὁ Λάμπρος.

Τὸ ζήτημα τῆς διοικητικῆς μορφῆς τῶν Ἀθηναίων πρὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Εὐβοίας ἀτυχῶς δὲν κινεῖται, ἀλλ' οὐδὲ δίδεται σημασία τις εἰς αὐτό.

Ὁ Guillet, ὡς εἶδομεν, τὴν αἰτίαν δι' ἣν αἱ Ἀθῆναι δὲν ἦσαν ἔδρα

Σαντζάκ, ἀποδίδει εἰς τὴν πρὸς τὴν πόλιν εὐμένειαν Μωάμεθ Β'. σημειῶν καὶ τὸν λόγον τῆς αἰτήσεως ταύτης τῶν κατοίκων πρὸς τὸν Κατακτητὴν.

Ὡστε τὸ νὰ μὴ ᾔσαν ἔδρα Πασᾶ αἱ Ἀθηναῖαι ἦτο τὸ πρῶτον σημειούμενον ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων *προνόμιον* ὡς δοθὲν τοῖς Ἀθηναίοις παρὰ τοῦ Μωάμεθ.

Ὁ Σουρμελῆς, ὑπερακοντίζων πάντας, οὐ μόνον θεωρεῖ τὰς Ἀθήνας ἀπηλλαγμένας τοῦ βάρους ἐνὸς Πασᾶ, ἀλλὰ μονονουχί ἀνεξαρτήτους ὅλως, κατὰ παραχώρησιν τοῦ Κατακτητοῦ «διοικουμένας ἀπὸ τοὺς κατοίκους Ἀθηναίους, πληρόνοντας *μόνον* φόρον κλ.», ἀλλ' ἐνεκα τῶν Βενετικῶν πολέμων, οὓς διευθύνει ὁ Σουρμελῆς κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ, περριρίζει ὁ Μωάμεθ τὰς ἐλευθερίας καὶ διορίζει ἐν Ἀθήναις Βοεβόδαν κλ.

Οὐδὲν τῶν ἀνωτέρω εἶναι ὀρθόν.

Οὐχὶ μόνον μεταξὺ τῶν προνομίων τῶν ὑπὸ τοῦ Κατακτητοῦ δοθέντων ταῖς Ἀθήναις δὲν πρέπει νὰ καταλέξωμεν τὸν μὴ προσδιορισμὸν αὐτῶν ὡς ἔδρας Πασᾶ, ἀλλ' ἀκριβῶς πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι: αἱ Ἀθηναῖαι ᾔσαν ἐφ' ἱκανὰ ἔτη ἀπὸ τῆς κατακτήσεως ἔδρα Πασᾶ μέχρι τῆς κατακτήσεως τῆς Εὐδοίας τῷ 1470, ὅτε, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἡ ἔδρα τοῦ Πασᾶ Ἀθηνῶν μετηνέχθη εἰς Χαλκίδα, μετονομασθέντος ἐφεξῆς αὐτοῦ «Πασᾶ τῆς Εὐρίπου». Τοῦτο βεβαίως θὰ τὸ ἐπεθύμουν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ ὁμως ἔλαβον πρῶτον πείραν τῶν κακῶν ἅτινα ἡ τοιαύτη τιμὴ συνεπάγεται — νομίζοντες ὅτι ἡ ἀπλὴ ἀπομάκρυνσις θὰ ἀνακουφίσῃ αὐτοὺς — καὶ πιθανὸν νὰ ἠυχήθησαν ἢ καὶ νὰ ἐζήτησαν τοῦτο· βεβαίως ὁμως ἄλλοι λόγοι — λόγοι πολεμικοὶ — θὰ κατέστησαν ἀναγκαίαν τὴν ἐν Χαλκίδι διαμονὴν τοῦ Πασᾶ, δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον καὶ οἱ ἐνεργοῦντες πρὸς τοῦτο νὰ ἐπείσθησαν καὶ τὴν πόλιν νὰ ἔπεισαν ὅτι πρὸς χάριν τῶν ἐγένετο τοῦτο, ἀφοῦ πᾶσα χάρις παρὰ τοῖς Τούρκοις διὰ χρημάτων ἐξαγοράζεται. Τὸ ὅτι δὲ εὐχαρίστως εἶδον οἱ Ἀθηναῖοι ἀπομακρυνόμενον τῶν Ἀθηνῶν τὸν Πασᾶν βεβαιοῦται ἐκ τοῦ ὅτι καὶ κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας, ὅτε εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Πασᾶς οὐδεμίαν εἶχε δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν Ἀθηνῶν, ὑφίσταντο οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς θὰ εἶδωμεν, ἀφορήτους παρ' αὐτοῦ πιέσεις.

* *

*

Ἴδου δὲ ἡ πρόχειρος ἀπόδειξις ὅτι αἱ Ἀθηναῖαι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς κατακτήσεως ᾔσαν ἔδρα Πασᾶ.

Ὡς ἀφορμή, ἢ μᾶλλον ὡς πρόφασις τοῦ Τουρκοβενετικοῦ πολέμου ἀναφέρεται ῥητῶς ὅτι δοῦλος τις τοῦ Πασᾶ τῶν Ἀθηνῶν ληστεύσας αὐτὸν ἐπροστατεύθη παρὰ τῶν Βενετῶν. Ἴδου τί περὶ αὐτοῦ σημειοῖ ὁ πολὺς Χάμμερ (τόμ. Β΄. σελ. 359 μτφρ. Κ. Κροκιδᾶ). «Συγχρόνως τῷ πρὸς τὴν Βοσνίαν πολέμῳ, τῷ ἔαρι τοῦ 1463, ἤρξαντο πρὸς τοὺς Βενετοὺς πολεμικὰ ἔργα. Ἀλλ' ὁ πόλεμος οὗτος οὐκ ἔληξεν, ὡς ἐκεῖνος, ταχέως, ἀλλ' ἐπὶ πολὺ ἐμαίνετο κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἐπὶ ἑκατὶδεκα ἔτη. Ἀνδράποδόν τι τοῦ Πασᾶ τῶν Ἀθηνῶν ἀπέδρα εἰς Κορώνην κομίζον 10,000 ἄσπρων, εὔρε δ' ἄσυλον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Βενετοῦ εὐπατρίδου Ἰερωνύμου Βαλαρέσσου. Ὁ Πασᾶς ἀπήτησε τὸ ἀνδράποδον, ἀλλ' ὁ Βενετὸς ἡρνήθη τὴν ἀπόδοσιν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ φυγὰς ἦν χριστιανός. Ὁ διοικητὴς τῆς Πελοποννήσου Ἰσᾶς ὁ τοῦ Ἐβρενοῦ ἤλασεν εἰς τὸ Ἄργος εἰς ὃ εἰσῆλθε τῇ προδοσίᾳ ἱερέως τινός Ἑλλήνος παραδόντος αὐτῷ τὴν πόλιν. Ὅμᾳρ δὲ ὁ τοῦ Ταρχάν εἰσβαλὼν εἰς Ναύπακτον, διήρπασε τὴν βενετικὴν χώραν, οἱ δὲ Τοῦρκοι διήρπαζον τὴν Μεθώνην».

Ἐκ δὲ τῶν εἰδικῶς περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Βενετῶν ἀσχοληθέντων ὁ L. Daru ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ Histoire de la République de Venise (τόμ. Γ΄. σελ. 161) σημειοῖ: «Ἡδὴ (ἐν ἔτει 1463) ὑπῆρχεν εἰς Πασᾶς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἕτερος διηύθυνε τὸ ἥμισυ τῆς Πελοποννήσου» (ἐννοεῖ τὸ ἀνῆκον δηλ. εἰς τοὺς Τούρκους μέρος ταύτης). Εἵτα διηγεῖται ὅτι ἀπρόοπτόν τι γεγονός, ἀλλ' ἴσως οὐχὶ τυχαῖον, ἐγένετο ἀφορμὴ ὅπως ἐκραγῇ ὁ πόλεμος τοῦ 1463. Σημειοῖ δὲ μεθ' ἱκανῆς λεπτομερείας τὰ περὶ τῆς κλοπῆς 100,000 ἄσπρων ὑπὸ δούλου τινός τοῦ Πασᾶ τῶν Ἀθηνῶν, τὰ τῆς καταφυγῆς του εἰς Κορώνην εἰς τὴν οἰκίαν εὐγενοῦς Βενετοῦ, τοῦ Ἰερωνύμου Βαλαρέσσου διοικητικοῦ συμβούλου Κορώνης, καὶ τὰ τῆς ὑπερασπίσεως ἧς ἔτυχεν ὁ δοῦλος γενόμενος χριστιανός.

Ὁ Μάρκος Σανούτος ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Vitae ducum venetorum p. 117, περιλαμβανομένῳ εἰς τὸν 22ον τόμον τῆς συλλογῆς «Rerum italicarum scriptores» σημειοῖ ὅτι ὁ Βενετὸς Βαλαρέσσος διενεμήθη μετὰ τοῦ δούλου τὰ χρήματα καὶ ὅτι ταῦτα ἐκλάπησαν παρὰ τοῦ Σούμπαση τῶν Ἀθηνῶν. Αἱ λεπτομέρειαι ὁμῶς αὗται βεβαίως μόνον τοὺς ἀπολέσαντας τὰ ἄσπρα ἐνδιαφέρουσι· τὸ πολὺ δυνάμεθα νᾶ σημειώσωμεν ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς κατακτήσεως ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις καὶ Σούμπασης, ἐκτελῶν βεβαίως, ὡς ἐν μέρει καὶ ὁ Βοεβόδας, ἀστυνομικὰ καθήκοντα.

Οὐδὲ δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Σανουῦτος ἐννοεῖ ὅτι Σούμπα-
οῆς τις — εἰς ὃν ὁμολογουμένως, ἀνώτερον ἀξιοματικὸν ὄντα, ἀνετί-
θετο ἐνίοτε ἡ διοικήσεις ἐπαρχίας ἀνηκούσης εἰς τι Σαντζάκ — ἦτο τότε
ὁ ἀνώτατος διοικητικὸς καὶ στρατιωτικὸς ὑπάλληλος Ἀθηνῶν. Τοιοῦτος
θὰ ἦτο μετὰ τὸ 1470, δηλ. μετὰ τὴν μετάθεσιν τῆς ἑδρας τοῦ Πασᾶ
ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Χαλκίδα. Μήπως δὲν ἡδύνατο, ἄλλως, νὰ ἐδρεύῃ ἐν αὐ-
ταῖς Πασᾶς, ἔχων ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του μέγαν ἀριθμὸν πόλεων καὶ
χωρίων, νὰ ὑπάρχῃ δὲ παρ' αὐτῷ καὶ Σούμπασης;

Καὶ ῥητῶς δὲ ἂν ὁ Σανουῦτος ἐσημείου τὰς Ἀθήνας ὡς ἑδραν μόνον
Σούμπαση πρὸ τοῦ 1470, πάλιν ἡ γνώμη του, καίπερ ἐγγύτερον τῶν
πραγμάτων ζήσαντος — ἐγεννήθη τῷ 1466,* τρία δηλ. ἔτη μετὰ τὴν
ἐναρξιν τοῦ πολέμου τούτου — δὲν δύναται νὰ γίνῃ δεκτὴ ἀπέναντι τῆς
γνώμης διαπρεπεστάτων καὶ ἀξίων πάσης πίστεως συγγραφέων οἷος ὁ
Χάμμερ καὶ ὁ Daru.

Ποία ἦτο ἡ ἀνωτάτη Τουρκικὴ ἄρχῃ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Εὐβοίας
καὶ τὴν ἐγκατάστασιν ἐν αὐτῇ Πασᾶ ἀγνοοῦμεν. Πάντως ὁμως στρα-
τιωτικὸς καὶ οἰκονομικὸς τις ὑπάλληλος — ὑπὸ τὸν καὶ κατόπιν διατη-
ρηθέντα τίτλον *Βοεβόδα καὶ Ζαμπίτη*, ἢ μᾶλλον Σούμπασῆς τις — καὶ
αὐτὸς ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγὰς τελῶν τοῦ Πασᾶ τοῦ Εὐρίπου.

Ἐν τῷ βίῳ τῆς ὁσίας Φιλοθέης, ἀποθανούσης τῷ 1589, ἀποκαλεῖται
ἀτυχῶς ὁ διοικητὴς Ἀθηνῶν ἡγεμῶν. « Ὡρμησαν — φέρεται ἐν τῷ βίῳ
αὐτῆς — ὡς ἄγριοι θῶες (οἱ Τοῦρκοι) εἰς τὴν κέλλαν τῆς Ἀγίας καὶ ἀρ-
πάσαντες αὐτήν, καίτοι γε οὐσαν κλινοπετῇ ἡμέρας πολλὰς, παρέστη-
σαν τῷ τότε ἡγεμόνι, Μουσουλμάνῳ ὄντι, καὶ τὴν ἔβαλαν εἰς σκοτεινὴν
φυλακὴν.... »

Ἀπτὴν ἀπόδειξιν τοῦ, πανθομολογουμένου ἄλλως, ὅτι αἱ Ἀθηναί-
κατόπιν ἀνῆκον εἰς τὸ Σαντζάκ τοῦ Εὐρίπου εὐρίσκομεν καὶ ἐν τοῖς κα-
ταχωρισθεῖσιν ἤδη ἐν τοῖς *Μνημείοις* (τόμ. Α΄.) ἐγγράφοις τῆς Μονῆς
Ἀσωμάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ ἐν σελ. 406 Ταπὶ τοῦ Σπαχῆ τοῦ
χωρίου Κερατέας Χασὰν οὕτως ἀρχόμενον: « ἔχοντες δι' ὑψηλοῦ φερμανίου
καὶ προνομίου τιμὰρίον μας τὸ χωρίον Κερατέαν, κείμενον ἐν τῷ Σαντζά-
κι τῆς Εὐβοίας καὶ ἐν τῷ Ναχίε (τῇ ἐπαρχίᾳ) Ἀθηνῶν, δηλοποιοῦμεν κλ. »

* *

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τούτοις ἀπαλλαγέντες τῆς τιμῆς τοῦ νὰ ἐδρεύῃ ἐν
αὐταῖς Πασᾶς, δὲν ἀπηλλάγησαν καὶ τῶν καταπιέσεων αὐτοῦ. Τοῦτο

ἠνάγκασε τοὺς Ἀθηναίους νὰ σκεφθῶσι κατόπιν πῶς νὰ τύχωσιν ἰσχυροῦ προστάτου καὶ τοιούτου, ὥστε νὰ πτοῇται τὴν ὀργὴν αὐτοῦ καὶ αὐτὸς ὁ Πασᾶς. Τὸ ζητούμενον εὐρέθη· οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ εἶναι καταλληλότερος τοῦ Ἀρχιευνούχου, τοῦ ἔχοντος, κατὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἔκφρασιν τοῦ Guillet «τὴν διεύθυνσιν τῶν ἀποκρύφων ἀπολαύσεων τοῦ ἡγεμόνος καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτοῦ ἐν ταῖς ἡδονικωτάταις καὶ καταλληλοτάταις στιγμαῖς πρὸς ἐπιτυχίαν χαρίτων».

Τὸ ὅτι λοιπὸν αἱ Ἀθηναὶ αἰῶνας ὁλοκλήρους μετὰ τὴν κατάκτησιν προσηλώθησαν εἰς τὸ χαρέμιόν, διατελοῦσαι ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ἀρχιευνούχου καὶ ἀνήκουσαι εἰς τὰς ἰδιαίτερας προσόδους αὐτοῦ εἶναι βεβαίωτατον ἀποδεικνύμενον καὶ δι' ἐπισήμων ἐγγράφων, καταχωρισθέντων ἐν τῷ Α'. τόμῳ τῶν *Μνημείων*· ὡς ἐκ τούτου ἀνακριβέστατα εἶναι τὰ ἐν τῇ *Ἐπιτομῇ* τοῦ Περραιβοῦ σχετικῶς πρὸς τοῦτο δημοσιευόμενα, καὶ ὑπὸ τῶν Σουρμελῆ, Γ. Κωνσταντινίδου, Hertzberg, Μοσχοβάκη καὶ Παπαρρηγοπούλου πιστευόμενα καὶ ἐπαναλαμβανόμενα.

Ὁ Ἀρχιναύαρχος τοῦ Ἀραβαντινοῦ—ἐὰν δὲν προέρχεται ἐκ τυπογραφικοῦ λάθους—καὶ ὁ Χασεκῆς τοῦ Βυζαντίου—τίτλος ὃν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τις τῶν ἐνοικιαστῶν ὧν πρότερον τοιοῦτος—εἶναι προφανῶς προϋόντα πλάνης τῶν ἀοιδίμων τούτων ἀνδρῶν.

Ἀλλὰ ποῖος ἀκριβῶς εἶναι ἄρά γε ὁ χρόνος τῆς ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ἀρχιευνούχου ἀναθέσεως τῶν Ἀθηνῶν;

Περὶ τούτου ὑπάρχει διαφωνία, τοῦ μὲν Guillet—ὃν ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Λάμπρος—ἀνάγοντος τοῦτο εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀχμέτ Α'. (1603—1617), τῶν δὲ Spon καὶ Wheler ἀναγόντων τὴν ἐξάρτησιν ταύτην εἰς τὸ ἔτος 1645 περίπου.

Ὡς εἶδομεν δὲ ἤδη, ὁ μὲν Guillet τὴν εὐεργετικὴν ταύτην ἐνέργειαν ἀποδίδει τῇ Βασιλικῇ, ὁ δὲ Spon εἰς αἵτησιν αὐτῆς ταύτης τῆς πόλεως.

Ἐὰν δεχθῇ τις ὅτι διάφοροι καὶ διὰ διαφορῶν ὁδῶν καὶ μεθόδων ἐνέργειαι κατεβλήθησαν καὶ συνετέλεσαν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ αὐτοῦ πράγματος δὲν σφάλλεται· ὀρθῶς δὲ βεβαίως σημειοῖ ὁ Wheler ὅτι τοῦτο κατῴρθωσαν οἱ Ἀθηναῖοι «μὲ πολλὰς δυσκολίας καὶ ἔξοδα».

Ἰδωμεν τί ἐξάγεται ἐκ τῶν παρ' ἡμῶν δημοσιευθειῶν ἐν τοῖς *Μνημείοις* πηγῶν.

Ἐκ μὲν ἐγγράφου τινὸς τοῦ 1635 (τόμ. Α'. σελ. 182) ἀνήκοντος εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας ἀποδείκνυται ἡ τότε ὑπαρξίς

ἐν Ἀθήναις Βοεβόδα, καθότι παρίσταται οὗτος «*γυρεύοντας τὸ χαράκι τῶν παιδίων τοῦ Σταματάκη ἀπὸ τοὺς μπαρμπάδαῖς τους*»· εἰς σειράν δὲ πολλῶν ταπίων ἀνηκόντων εἰς τὴν Μονὴν Ἀσωμάτων υπογράφονται Βοῦβόδα· ἐνίοτε δὲ καὶ Ζαμπίται, δι' ὃν θέλομεν ἀναγράψῃ λόγον, διαχειρισταὶ τῶν εἰσοδημάτων τῶν Ἀθηνῶν «*περιλαμβανομένων εἰς τὰς ἱεράς καὶ ἰδιαιτέρας προσόδους τοῦ ἐνδοξοτάτου, εὐεργετικοτάτου καὶ εὐδαιμονεστάτου Ἀρχιεπισκόπου*». Ἡ τοιαύτη δὲ κατάστασις ἐξακολουθεῖ μέχρι τοῦ ἔτους 1760, ὅτε οὗτοι, ὡς θέλομεν ἴδῃ ἐν καιρῷ, παύουσι διοριζόμενοι παρὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου.

Ἐκ δὲ τοῦ γνωστοῦ *Θρήνου* τοῦ ἱερέως Γεωργίου Μπουμπούλη ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Λίμπωνα προκύπτουσι τὰ ἐξῆς πολυσήμαντα·

Κατὰ τὸν ποιητὴν, ὁ Ἀθηναῖος Ἀρχὼν Μιχαὴλ Λίμπωνας μεταβὰς εἰς Βενετίαν καὶ εὐδοκιμήσας ἐξελέγη ἐν ἔτει 1661 προϊστάμενος τῆς αὐτοῦ Ἑλληνικῆς κοινότητος, ἐφ' ἱκανὸν δὲ διαμείνας ἐν Βενετίᾳ ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας ἔνθα :

«*πολλ' ἄτοπα ἦλθε κ' εὗρηκε κ' ἄδικα ποῦ τὰ κάμα
οἱ Ἀγαρηνοὶ τῶν εὐσεβῶν, καὶ μὲ μιά γνώμη ἀντάμα
ἐπρέχαν βασανίζοντες ἄδικα τοὺς ραγιάδες,
ὅπου ποτὲ δὲν στέργασιν ἐτοῦτο οἱ βασιλεῖδες
διατὶ εἵχασιν προ νόμια χοντζέτια ὑπογραμμένα
μὲ γράμμα καὶ χρυσόδουλον Εὐνοῦχοῦ κυρωμένα*»·

διὰ τοῦτο οἱ προεστώτες τῶν Ἀθηνῶν καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ γέροντες ἐξελέξαντο αὐτὸν ὅπως, μετ' ἄλλων Ἀρχόντων, μεταβὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν ποιήσῃται τὰς δεούσας παραστάσεις.

Τὰς ἐνεργείας αὐτῶν παρηκολούθουν καὶ οἱ Τοῦρκοι μέχρι Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ὁ Ἀρχιεπισκοπὸς ἰδιαιτέραν στοργὴν ἔτρεφε πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ τοὺς Ἀθηναίους, διότι κατὰ τὸν ποιητὴν :

«*ὅσαις φοραῖς ἐφαίνοντο ἔμπροστά του οἱ Ἀθηναῖοι
π' ὅλα τὰ γένη καὶ φυλαὶς ἐδείκτασιν ὥραῖοι·
εἴκοσι ποῦ νὰ ἐστέκασιν ἐφαίνονταν σαράντα
μὲ παλαιὰ φορέματα, καθὼς τὰ ἐφέρον πάντα,
καὶ μὲ τὰ σκιάδια τὰ ψηλά ποῦ εἵχαν στὸ κεφάλι
στολίζοντάς τους τὸ κορμὶ μὲ δόξαν τους μεγάλη·
καὶ μέρος διὰ τὴν εὐμορρίαν, μέρος διὰ τὴν σοφίαν
καὶ διὰ τὴν εὐπρέπειαν καὶ διὰ τὴν εὐγενεῖαν
ἂν ἦσαν μπρὸς εἰς τὸν κριτὴ χιλιάδες νὰ κριθοῦσι
τοὺς Ἀθηναίους ἔκραζε νὰ σώσουν νὰ τοῦ εἰποῦσι
ἂν εἵχασιν παράπονον νὰ τοὺς ἐλευθερώσῃ
καὶ κείνων ποῦ τοὺς τυραννοῦν θάνατον νὰ τοὺς δώσῃ*»

“Ὅθεν ἀκούσας εὐμενῶς τὸν Λίμπονα :

«ποῦ διηγῆθῃ τ' ἄδικα καὶ βάρητα τὰ νέα
ποῦ οἱ πλεονέκταις ἔβαλαν στὰ τέκνα τὰ 'Αθηναῖα»

εἶπεν ὁ 'Αρχιευνοῦχος :

«ἄς ἔχουν οἱ ραγιαδες μας ὅ,τ' εἶχον οἱ παλαιοὶ τους
προνόμια σὰν εἶχαςι αὐτοὶ καὶ οἱ πρόγονοὶ τους».

Τότε ἐπανῆλθεν ὁ Λίμπονας εἰς 'Αθήνας νικηφόρος, καταδικασθέντων τῶν καταπιεστῶν νὰ πληρώσωσι τὰ ἀδίκως εἰσπραχθέντα καὶ νὰ παύσωσι καταπιέζοντες· ἄλλ' αὐτοὶ δὲν ὑπήκουσαν εἰς τὰς προφορικὰς διαταγὰς, ὡς φαίνεται, τοῦ 'Αρχιευνοῦχου. Ὡς ἐκ τούτου ὁ Λίμπονας ἀπῆλθεν ἐκ νέου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ζητήσας δὲ ἔλαβεν ἐγγράφους διαταγὰς καὶ στρατιωτικὸν τινα κομιστὴν τούτων, ἐπιστρέψας καὶ αὐθις θριαμβευτικῶς εἰς 'Αθήνας.

'Αλλὰ τὴν 23 Δεκεμβρίου 1678 ἐπιτεθέντες οἱ Τούρκοι κατ' αὐτοῦ τὸν κατακρεουργοῦσι. Τότε οἱ Ἄρχοντες τῶν 'Αθηνῶν ἀπέστειλαν, διὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ φονευθέντος καὶ ἄλλων, εἰς Κωνσταντινούπολιν τὰς σάρκας καὶ τὰ ὀστά τοῦ Λίμπονα, οἵτινες παραστάντες πρὸ τοῦ 'Αρχιευνοῦχου διηγῆθησαν τὰ συμβάντα καὶ ἐπέδειξαντο τὰ κρεουργήματα. Τότε ὀργισθεὶς ὁ 'Αρχιευνοῦχος φοβερὰς ποινὰς ἐπέβαλε κατὰ τῶν ἐν 'Αθῆναις Τούρκων ὑπαλλήλων, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐγένετο περὶ τούτου λόγος.

Ἐν τῷ αὐτῷ *Θρήνῳ* ὁ ποιητὴς ἀναφέρει ὅτι πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν, δηλ. τῷ 1638, ἤκουσεν ἐγκρίτους 'Αθηναίους — οὓς ἀναγράφει ὀνομαστὶ — διηγουμένους «πῶς τὸν παλαιὸν καιρὸν ἐπήγασι στὴν Πόλιν» καὶ ὅτι παραστάντες ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου ἐζήτησαν ἐπανόρθωσιν τῶν κακῶς κειμένων. Τὸ γεγονός τοῦτο βεβαίως δὲν ἦτο ἐξ ἐκείνων ἅτινα ἠδύναντο νὰ ἐπαναλαμβάνωνται συνεχῶς, βεβαίως δὲ τότε οἱ 'Αθηναῖοι δὲν διετέλουν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ 'Αρχιευνοῦχου, μὴ ἀναφερομένου ποσῶς, ἡναγκάσθησαν δὲ νὰ παρουσιασθῶσιν ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου αὐτοῦ, ἴσως τότε ζητήσαντες καὶ τὴν εὐεργετικὴν ταύτην ἐξάρτησιν. Ὡστε οἱ θέτοντες τὸ γεγονός τοῦτο ἀπὸ τοῦ 1603—1617 δὲν σφάλλονται. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τινας πληροφορίας ἃς ἔχομεν, ὠρισμένως κατὰ τὰ ἔτη 1606, 1607 καὶ 1608 ἐγένετο μετάβασις τῶν 'Αθηναίων εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπως ὑποβάλωσι τὰ παράπονα αὐτῶν τῷ Σουλτάνῳ διὰ τὰς ἀφορήτους καταπίσεις τοῦ Τούρκου διοικητοῦ — κατὰ πᾶσαν πιθανότητα Σούμπαση—

δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὸ ἔτος **1610** ὡς τὸ σωτήριον τῆς ἀπὸ τοῦ Ἀρχιευνούχου ἐξαρτήσεως.

Πρὸ τοῦ Σουλτάνου παρέστησαν κατὰ τὸν *Θοῤῃνον* καὶ «περίσσια τάγματα» ἄλλων πόλεων ὅπως ὑποβάλωσι τὰ παράπονά των καὶ ζητήσωσι δικαιοσύνην

«καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐστέκονταν, τὸ τέλος νὰ ἰδοῦσι·
Ἐφαίνονταν ξεχωριστοὶ μὲ πολὺν γηραῖοι,
καὶ μὲ τὰ σκιάδια ἐκάνασι καὶ φαίνοντ' ἄλλοι τόσοι
διὰ τὰ σκιάδια ἐκάνασι καὶ φαίνοντ' ἄλλοι τόσοι
καὶ κείνοι ὁποῦ τὰ βάνασι εἶχαν περίσσια γυνῶσι.
Τότε ῥωτᾷ ὁ Βασιλῆας νὰ μάθῃ τέτοιο πρᾶγμα
καὶ λέγουσιν τοῦ πῶς ἦτονε τῶν Ἀθηναίων τάγμα·
κι' ὅλους τοὺς ἄλλους ἄφησε καὶ κείνους ἔκραξέ τους
κ' εἰς ὅ,τι τοὺς συντύχασιν ἐπαρηγόρησέ τους. . . .»

Ὡστε κατὰ πάντα ταῦτα βεβαίως μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ Κατακτητοῦ παραχωρηθέντων προνομίων δὲν ἦτο ἡ προσήλωσις αὐτῶν εἰς τὸ χαρέμιον καὶ εἰς τὴν προστασίαν τοῦ Ἀρχιευνούχου ὅστις ἐνέμετο καὶ τὰς προσόδους αὐτῶν. Τὰ προνόμια, τὰ ὑπὸ τοῦ Κατακτητοῦ δοθέντα, καθ' ἡμᾶς, περιστρέφοντο κυρίως εἰς τὸ εἶδος καὶ τὴν ποιότητα τῶν φόρων, εἰς τὸ σύστημα τῶν τοπικῶν ἀρχόντων καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς δικαιοδοσίας αὐτῶν, εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν καθηκόντων, εἰς δικαιώματα τινὰ περὶ τὴν ἰδιοκτησίαν στρεφόμενα κλ. καὶ εἰς ἄλλα τινὰ μικροτέρας σημασίας περὶ ὧν βραδύτερον ῥηθήσονται τὰ δέοντα.

* *
*

Καθ' ἡμᾶς λοιπὸν αἱ Ἀθῆναι :

— Ἦσαν ἔδρα Πασᾶ ἀπὸ τοῦ 1458—1470.

— Ὑπήγοντο εἰς τὸ Σαρτζάκιον τῆς Εὐβοίας, διοικούμεναι ὑπὸ Βοεβόδα, ἢ Ζαμπίτη, μᾶλλον δὲ ὑπὸ Σούμπαση, ὑπαγομένου εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Πασᾶ τοῦ Εὐρίπου — ἂν μὴ διοριζόμενον παρ' αὐτοῦ — ἀπὸ τοῦ 1470 μέχρι τοῦ 1610.

— Ἀπετέλουν ἀνεξάρτητον διαμέρισμα διοικούμενον ὑπὸ Βοεβόδα ἢ Ζαμπίτη, διοριζόμενον παρὰ τοῦ κατὰ καιρὸν Ἀρχιευνούχου, ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ κάρπωσιν τοῦ ὁποίου διετέλουν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀπὸ τοῦ 1610 μέχρι τοῦ 1687.

Τὰ μετὰ ταῦτα, ἀνήκουσιν εἰς τὴν Β'. περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Βοεβόδας ἦτο οἰκονομικὸς μᾶλλον ὑπάλληλος, κυρίως ἐνοικιαστής. Ἄλλ' ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Κισλάρ Ἀγᾶ ἦτο ἰσχυρότατος καὶ ὑπέκυπτον πρὸ αὐτοῦ οἱ τε στρατιωτικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ Τούρκοι ὑπάλληλοι, ἐνῷ ἄφ' ἑτέρου προσεῖχε μήπως δυσαρεστήσῃ τοὺς Ἀθηναίους, καὶ ἰδίως τοὺς Ἀρχόντας, καὶ δυνηθῇ οὕτω νὰ μείνῃ τοιοῦτος καὶ διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, διότι οὐχὶ ἅπαξ τῇ αἰτήσῃ τῶν Ἀρχόντων ὁ Ἀρχιευνούχος κακῶς ἔχοντα ἀπεδίωξε τὸν Βοεβόδαν.

Πολλάκις ὁμως ἡ ἀγρία φύσις αὐτῶν, ὁ φανατισμὸς τῶν, καὶ τίς οἶδε ὅποια μυστικὴ προστασία ἦν εἶχον ἐν Κωνσταντινουπόλει, καθίστα αὐτοὺς τυραννικωτάτους. Συνήθως ὁμως κατῴρθουν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅταν ὁ Βοεβόδας δὲν κατεδίωκε τούτους θρησκευτικῶς ἀλλὰ κατεπίεζεν αὐτοὺς ἐνεκα αἰσχροκερδίας, νὰ ἔχῃσι συμμάχους καὶ τοὺς Τούρκους, καὶ οὐχὶ ἅπαξ μικραὶ στάσεις καὶ παραχαλὶ ἐγένοντο ἐν τῇ πόλει.

Ἐνίστε ἀντὶ Βοεβόδα ἀπεστέλετο *Ζαμπίτης* — μὴ παρουσιαζομένου τινὸς πρὸς ἐνοικίασιν ἢ μὴ προσφέροντος ἱκανά, ἢ καὶ δι' ἄλλας οἰκονομικὰς τοῦ Ἀρχιευνούχου σκέψεις. — Οὗτος ἦτο κυρίως οἰκονομικὸς ὑπάλληλος μετ' ἀστυνομικῆς ἐξουσίας καὶ ἐπιστάτης ἐπὶ τῶν εἰσπράξεων.

* *

Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐξαρτήσεως τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ Ἀρχιευνούχου ἀπηλλάγησαν αὐταὶ ἄρᾳ γε τῶν πιέσεων τοῦ Πασᾶ τοῦ Εὐρύπου καὶ ἰδίως τῶν ὀχληροτάτων ἐπισκέψεων αὐτοῦ;

Ἡ κατ' ἔτος ἐπίσκεψις τοῦ Πασᾶ εἰς τὰς πόλεις τῆς δικαιοδοσίας του ἀληθῆ πανικὸν ἐνέσπειρεν. Ἐκ τῶν πλησιοχώρων πόλεων Θηβῶν, Λεβαδείας κλ. κατέφευγον εἰς Ἀθήνας νέοι καὶ νέαι ὅσας ἡγγέλλετο ἢ προσεγγίσις τοῦ Πασᾶ. Οἱ Ἀθηναῖοι συνεχῶς ἐφωδιάζοντο διὰ φερμανίων ἐπαναλαμβάνοντων τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς ἐπισκέψεως ταύτης, ἀλλ' ὅσας ἀνῆρχετο τὸν θρόνον νέος Σουλτάνος καὶ δὲν προελάμβανον οἱ Ἀθηναῖοι ν' ἀνανεώσωσι τὰ προνόμιά των, ἡγγέλλετο ἡ τιμητικὴ *Ἐπίσκεψις*.

Κατ' ἀσφαλεστάτας παραδόσεις, ἀνανέωσιν τις φερμανίου κατέφθασε ποτε ἐνῷ ὁ Πασᾶς προσήγγιζεν ἤδη εἰς τὴν πόλιν. Τότε παρετάχθησαν πρὸ τῆς πόλεως ὁ λαὸς ὁλόκληρος τῶν Ἀθηνῶν καὶ κατὰ τὸ μέρος τῆς κυρίας εἰσόδου· οἱ δὲ Προὔχοντες καὶ ὁ Κλῆρος μετὰ τῆς ἐπισήμου αὐτῶν περιβολῆς ἐτάχθησαν ἱκανὰ βήματα πρὸ αὐτῶν· προσκυνήσαντες δὲ πρῶτον ἐδαφιαίως τὸν ἀγερώχως ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ ἵππου καθήμενον καὶ

ὑπὸ πολυαριθμοῦ συνοδείας περικυκλούμενον Πασᾶν, εἶτα ἐπέδειξαν διὰ τοῦ πρεσβυτέρου αὐτῶν τὸ φερμάνιον. Ὁ Πασᾶς προσεπάθησε τότε νὰ ἐξουδετερώσῃ τὸ τραῦμα διὰ τῶν ἐνδείξεων σεβασμοῦ καὶ πειθαρχίας πρὸς τὸ σύμβολον τοῦ Κυρίου αὐτοῦ, ἀσπασθεὶς δὲ αὐτὸ καὶ θεὸς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του, ἔστρεψε τὸν ἵππον αὐτοῦ αὐθωρεὶ καὶ μαστίσας αὐτὸν ἐγένετο ἄφαντος μετὰ τῶν τῆς συνοδείας μέσῳ νεφέλης Ἀττικοῦ κοριορτοῦ.

Ἐπὶ ἔτη ὁλόκληρα ἐνεθυμοῦντο οἱ Ἀθηναῖοι τί ἐστοίχισεν εἰς αὐτοὺς εἰς τρόφιμα, χρήματα καὶ δῶρα ἢ ἐπὶ τρεῖς μόνον ἡμέρας παραμονὴ ἐν Ἀθήναις τοῦ Πασᾶ τοῦ Εὐρίπου· κατὰ παράδοσιν δὲ παλαιάν, μεταδοθεῖσαν ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν καὶ τελευταῖον διατηρηθεῖσαν μεθ' ἱκανῶν λεπτομερειῶν ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ κ. Δ. Κοκκίδου, πλὴν τῶν ζημιῶν ἃς ὑφίσταντο οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπισκέψεως, ὑφίσταντο καὶ κινδύνους τῆς ζωῆς αὐτῶν, ἀφοῦ παῖδα ἀνήκοντα εἰς ἔγκριτον γαλλικὴν οἰκογενεῖαν διέταξε νὰ φονεύσωσι, διότι τοῦ ἔκοψε τὸν δρόμον, δηλ. πορευθεὶς οὗτος μετὰ τῶν λοιπῶν πολιτῶν πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ, ἐνῷ ἐπλησίαζεν ὁ Πασᾶς μετέβη δρομαίως ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς εἰς τὴν ἄλλην τῆς ὁδοῦ. Πολλαὶ παρακλήσεις καὶ ἰδίως μεγάλη ποσότης δώρων κατῴρωσαν νὰ ἐξευμενίσωσιν ἐπὶ τέλους τὸν Πασᾶν, καὶ ὁ παῖς ἐσώθη.

Πολλάκις ὅμως καὶ ἡ ἀνανέωσις τοῦ φερμανίου δὲν ἦτο ὀλιγώτερον δαπανηρὰ καὶ καταστρεπτικὴ εἰς τὴν πόλιν. Καθὰ διηγεῖται ἡ Σεβαστὴ Κυρία *Μαριὰνα Παλαιολόγου*, γόνος τῆς εὐκλειεστάτης Ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας — καὶ ἡ ἀφήγησις τῆς αὐτῆς εἶναι ἀκριβεστάτη — πλουσιώτατός τις Ἀρχὼν καὶ Δημογέρων Ἀθηνῶν ἐκ τῆς ἐπισήμου τῶν Πόλπασα οἰκογενείας κατεστράφη δαπανήσας ἅπασαν αὐτοῦ τὴν περιουσίαν πρὸς τοῦτο καὶ ἀντικαταστήσας ὥς καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀδάμαντας τῶν θυγατέρων του δι' ὑέλων ὅπως μὴ τὰς λυπήσῃ λέγων αὐταῖς ὅτι τοὺς ἐπώλησεν. Ἡ λεπτομερὴς ἀφήγησις τοῦ οἰκογενειακοῦ τούτου δράματος εἶναι θλιβερωτάτη. Αἱ θυγατέρες του ἐφ' ἱκανὰ ἔτη ἐπλανῶντο νομιζούσαι ὅτι ἦσαν πλούσιαι καὶ κἄτοχοι θησαυροῦ ὁλοκλήρου ἀδάμαντίνων κοσμημάτων, ἀλλ' ὑπηρέτης τις, ὃν εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ ὁ Πόλπασας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκοινολόγησε τὴν πώλησιν καὶ ἀντικατάστασιν εἰς φίλιν του καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐγένετο γνωστὸν τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν πόλιν. Ὁ Πόλπασας ἀπελχόμηναι τιμῆς διὰ τὰς ὑπὲρ τῆς πόλεως θυσίας του, ἀλλὰ τῶν θυγατέρων του ἡ πτωχαλαζονία ἐκίνησεν ἐπὶ τέλους τὴν οὐχὶ ἀμιγῆ πικρίαν Ἀθηναϊκὴν εἰρωνεῖαν...

Μετὰ πολλὰ μόλις ἔτη αἱ γεροντοκόραι ἔμαθον τὴν ἀλήθειαν...

Ἵπάρχουσιν ἄρα γε πολλοὶ ἐκ τῶν σημερινῶν πολιτευτῶν πρόθυμοι νὰ ὑποστῶσι τὰς θυσίας τοῦ βασιᾶ Πόλπασα;

Περατοῦντες τὸ κατ'ἀνάγκην παραταθὲν κεφάλαιον τοῦτο—τὸ ἀφορῶν κυρίως εἰς τὸ ζήτημα τοῦ ἀνωτάτου διοικητικοῦ ὑπαλλήλου τῶν Ἀθηναίων καὶ πρὸς τόσα ἄλλα σχετιζομένου—ὡς πρὸς τοὺς λοιποὺς Τούρκους ὑπαλλήλους οὐδὲν ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν. Τὰ ὑπὸ τινος Περιγητοῦ τυχὸν παραλειπόμενα προστίθουσιν ὁ ἕτερος.

Οὕτως: ὁ Σαρδάρης, ὁ Δισδάρης, ὁ Σπαχηλάρ Ἀγῆς, ὁ Καδῆς καὶ ὁ ἐρμηνευτὴς τοῦ ἱεροῦ νόμου Μουφτιῆς ἦσαν αἱ ἐν Ἀθήναις Τουρκικαὶ ἀρχαί, ἡ λεπτομερὴς ἐξέτασις τοῦ προορισμοῦ καὶ τῶν καθηκόντων ἐκάστου τῶν ὁποίων, ἐφ' ὅσον μάλιστα δὲν σχετίζονται ταῦτα πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν βίον, ἀνήκει κυρίως εἰς τὸν γράφοντα Τουρκικὴν ἱστορίαν. Ἄλλως τε ἐξ αὐτῶν οἱ μὲν ἐφρόντιζον περὶ τῆς τηρήσεως τῆς τάξεως ἐν τῇ πόλει καὶ τῷ φρουρίῳ, οἱ δὲ ἐμερίμνων εἰς τὰ τῆς καταστάσεως τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ Σουλτανικῶν τιμαρίων, οἱ δὲ ἐδίκαζον κυρίως μεταξὺ Τούρκων καὶ ἀπεφαίνοντο ἐπὶ ζητημάτων εἰς αὐτοὺς κυρίως ἀφορώντων· τυπικῶς δὲ μόνον ἐπενέβαινον καὶ εἰς ὑποθέσεις μεταξὺ Ἑλλήνων, ἐπικυροῦντες συνήθως τὰ διάφορα ἔγγραφα κλ.

Ἐν γένει ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἦτο ὅλως τυπικὴ· πάντες δέ, ἀποβλέποντες ὅπως εἰσπράττωσιν ὅσον τὸ δυνατόν πλεονα δι' ἑαυτοὺς καὶ τοὺς αὐθέντας τῶν, ἄφινον τὴν κυρίως πολιτικὴν τῆς χώρας διοίκησιν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων διὰ τῆς εὐθείας ὁδοῦ ἢ διὰ πλαγίων μέσων διαπόντων τὰ πάντα, ὡς εὐθὺς κατωτέρω θέλομεν ἴδει. Μελετῶντες δὲ τὴν δρᾶσιν τῶν Ἑλλήνων Ἀρχόντων τούτων ἐπὶ τοῦ βίου τῶν Ἀθηναίων, καὶ τοὺς ἀγῶνας αὐτῶν πρὸς τήρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ γοήτρου πανταχοῦ διαβλέποντες, παρηγορούμεθα διὰ τὴν ὕβριν, ὅτι ἦτο δούλη Ἀρχιερούχου ἢ γοιμωτάτη τῶν πόλεων!....

ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Ποσὸν ὕλης τῆς Ἱστορίας καὶ τῶν Μνημείων

Ἐκαστος τόμος τῆς Ἱστορίας καὶ τῶν Μνημείων, κοσμούμενος ὑπὸ πολλῶν εἰκόνων, σχεδιογραφημάτων κλ. ἀποτελεῖται ἐξ **25** μέχρι **30** τυπογραφικῶν φύλλων καὶ διαιρεῖται εἰς **10** φυλλάδια, μὴ ὠρισμένον ἀκριβῶς μεγέθους.

Δύναται τις νὰ ἐγγραφῇ συνδρομητῆς, εἰς μόνην τὴν Ἱστορίαν, εἰς μόναν τὰ Μνημεῖα, ἢ καὶ εἰς ἀμφοτέρω.

Ὁ Συνδρομητῆς τῆς Ἱστορίας δὲν ὑποχρεοῦται νὰ λαμβάνῃ καὶ τὰ Μνημεῖα.

ΑΝΤΙΤΙΜΟΝ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Πληρωμὴ κατὰ φυλλάδια

Ἐκαστον φυλλάδιον Ἱστορίας δραχ. 1 (φυλλάδια 10 δρ. 10)

Ἐκαστον φυλλάδιον Μνημείων » 1 (φυλλάδια 10 δρ. 10)

Προπληρωμὴ τοῦ τόμου ὁλοκλήρου

Ἐκαστος τόμος Ἱστορίας (μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Α' τεύχους) δρ. **8**

Ἐκαστος τόμος Μνημείων (μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Α' τεύχους) » **8**

Ἐκαστος τόμος τῆς Ἱστορίας καὶ τῶν Μνημείων ὁμοῦ δραχ. **15**
(ἡ προπληρωμὴ γίνεται μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Α' τεύχους ἀμφοτέρων).

Προπληρωμὴ τοῦ ἔργου ὁλοκλήρου

Οἱ τρεῖς τόμοι τῆς Ἱστορίας (ὁ ἐκδοθεὶς ἤδη καὶ οἱ δύο ἐκδοθησόμενοι, δι' ὧν συμπληροῦται ἡ Ἱστορία τῆς Τουρκοκρατίας) δραχ. **23**.

Οἱ τρεῖς τόμοι τῆς Ἱστορίας καὶ οἱ τρεῖς τῶν Μνημείων ὁμοῦ (οἱ ἐκδοθέντες ἤδη δύο καὶ οἱ ἕτεροι τέσσαρες) δρ. **40**.

[Οἰκονομικὴ ἐκδοσις τοῦ Α' τόμου τῆς Ἱστορίας καὶ τῶν Μνημείων.

Χάριν ἀποκλειστικῶς τῶν ἀπὸ τοῦ Β' τόμου τῆς Ἱστορίας καὶ τῶν Μνημείων ἐγγραφομένων νέων συνδρομητῶν παρεσκευάσαμεν οἰκονομικὴν ἐκδοσιν τῶν Πρώτων Τόμων, ὅπως μὴ τὸ ἀντίτιμον τῶν ἐκδοθέντων ἤδη τόμων ἐμποδίσῃ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ ἔργου.

Τόμος Α' Ἱστορίας δρ. 5. Τόμος Α' Μνημείων δρ. 5. Ἀμφοτέροι δρ. 9].

Πᾶσα αἰτήσις περὶ συνδρομῆς ἀπευθύνεται πρὸς τὸ βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας» (ὁδὸς Σταδίου ἀριθ. 35) καὶ πρὸς τὸν Συγγραφέα.